

MAGYAR NYELVŐR.

Megjelenik minden hónap 16-án
a nagy szünetet kivéve.

Szerkeszti
SIMONYI ZSIGMOND

Szerkesztőség és kiadó-hivatal
Budapest, IV. Ferenc József part 27.

IGÉK ÉS NÉVSZÓK.

Némely szónak az a különossége, hogy egyaránt előfordul igei és főnévi használatban: a kapus kaput *zár* — elromlik a *zár*; a kapus *nyitja* a kaput — mindennek van *nyitja*.¹ S van több más ilyen eset is nyelvünkben: *lát* — »egy *lát-ra* kevés gyümölcsöt vettem észre a fán« (néhol a népnyelvben); *vet* — *ok-vet nélkül* 'okvetetlen' (Baranya m. Nyr. 1 : 424, 2 : 112); *veszt* — »ha a bornak is akkora lesz a *vesztje*« (Cegléd, Nyr. 6 : 298, a MTsz.-ből kimaradt); *ereszt* 'toldás a női ingben' (MTsz.), *ereszték* — *ereszt*; *rekeszt* ige — *rekeszt* fn. 'rekesz'; *választ* ige — *választ* fn. 'válasz' (TMNy. 500); *nyúl(ik)* — a disznó *nyúla* v. *nyulja* (»oldalainak alsó részén két ágra elnyúló hosszú vékony hús« MTsz.); *akad* — *Salamonakagya*, Salamon *akadja* (a Duna közepin egy kőszirt neve 1400 és 1449. Okl.; vö. *akadba megy* a háló, Herman O. M. Halászat); *szabad* mn. — *szabad* ige (*szabad-ik?* a régiebb nyelvben, l. Nyr. 28 : 228, és *szabadjon* stb. a maiban); *lak* — *lak-ik*; *ok* — *ok-ik* (tárgyas használatban állítólag iktelenül is: *meg-ok* vmit Nyr. 12 : 282, vö. Tsz. *el-ok*); *ágy* — *ágy(ni)*, *be-ágy* stb. 'ágyásol, gabonakévéket cséplés v. nyomtatás alá a szérűre tereget' (l. Tsz.); *bolt* — »a klostromot *megboltotta*« stb. (NySz.), *boltani*, *boltás* a Székelyföldön ma is; *téb-láb* NySz., *es az es*, *és az és* 'esik az eső' (l. Tsz. *es-ik*); *szíp* 'szí' — *szíp* 'csorgós kút' (Hétfalu, Tsz.).

Igen régi ilyen szópárok, kétségkívül még történetelőtti korban keletkeztek a következők: *les* — *les*; *vesz* *vész* ige — *vész*, *vész*, *szélvész* fn.; *lep* — *ágy-lep* ágynemű, tkp. ágylepel, lepedő, BesztSz. és Székelyföld (l. NyK. 22 : 308 és Tsz.); *nyom* — *nyom*; *fen* — *kaszafen*, *fenkő*; *vagy* (igető) — *vagy* (főnév, a. m. vagon, l. 1. *vagy* és *vagyatlan* NySz.); *láb* — *lább* 'úszik',

¹ Arany Jánosnál szemmel látható nyílást is jelent: Nézte alattomban sátora szűk nyitján (Buda Halála).

vizen *lábbó* hajó, könnyben *lábbó* szem NySz., *téb-láb* NySz., Tsz.; *csillog* és *csillag* (ige, a régi nyelvben rendszerint emígy) — *csillag*; *követ*—*követ*;¹ *hurut*—*hurut* ige (NySz., Tsz.); *zavar*—*zavar* (így a 19. század óta *csavar* mint főnév); *fodor* ige és névszó (l. NySz.; *sodor* névszói használatát nem ismerem régiebb forrásból, mint SzD. Kisded Szótárából).² — S a leg-
régibb ilyen esetek alkalmasint a következők: *fagy* (eredetileg ige, l. Setälä NyK. 26 : 410), továbbá a szükség végzésére vonatkozó három obszcén kifejezés (ezekről Budenz NyK. 10 : 61) és a *vadász*, *halász*-féle szók (eredetileg igék).

Mivel a magyarban is, a rokon nyelvekben is rendszeren szóképzésbeli különbséggel fejeződik ki a névszói fogalomnak az igétől való különbsége: az a kérdés, az ilyen kivételes esetekben hogy történt mégis, hogy a kettőt semmiféle képző nem különbözteti meg egymástól. Bizonyos, hogy csak igen ritkán vált minden alaki jel nélkül, pusztán jelentésfejlődés útján, az igéből névszó vagy a névszóból ige. Így követte legújabban a *szabad* melléknév a vele rokonértelmű és szintén infinitívussal szerkesztett *lehet*, *illik*-féle igék analógiáját s lett maga is igévé: *szabadjon*, *szabadna*, sőt *szabadott*.³

Igy lett viszont az ige névszóvá tréfiás, szeszélyes kifejezésekben. Ez a használat rendszeren csak némely szólásban fordul elő, vagy legalább ilyen szólásokból indul ki. Pl. a *csal* igéből: *csalra visz*, *csalt vet* stb. és azután *csal* mint melléknév (l. NySz. és vö. *cse!*); *bukra van* a hordó eleje: ad lapsum

¹ A főnévi *követ* eredetileg követőt jelenthetett, e mellett szól a Peer-kódex Szent László énekének köv. sora: «iesus cristusnakh nyomdoka követy» (Jesu Christi vestigia terens; vö. Szilády : RMK. 1 : 281). — A *csillag* főnévnek *csillág* alakja kétes (NySz., Szinyvei : Nyhas.³ 93.)

² »*Sodra*, bojttya vminek», Különbön is rendszeren személyraggal, de anélkül pl. Arany-nál: »Mi benn vagyunk a fő *sodorban*» (Magányban).

³ Budenz megjegyzése szerint »azt mondhatni, hogy a magyar névszó verbális természetű» mint 3. szem. állítmány (NyK. 4 : 143). Igaz, hogy így lett a *futott* igenévből 3. szem. igealak, amint hogy a rokon nyelvekben sok más igenév is így lett igévé (pl. az észt *tulnu*, vö. Setälä : Tempus u. Modus 13—4, Wiedemann : Ebstn. Gr. 464, 478, Kiele tár 1 : 14, stb.). Viszont a *szabad volt*, *szabad lesz* analógiájára keletkeztek ilyenek : *muszáj volt*, *muszáj volna*, *lehet lesz*, *kell lesz*. Vö. még *hámájon* azaz *hamarjon* 'siessen', a szlavóniai magyaroknál, l. Nyr. 6 : 197. — Néha igeszzerű hangzás a mozdítja elő a névszónak igévé válását. Így a *sandal* 'kancsal' mn. több vidéken igévé lett (Tsz.), hasonlókép a *gyámol* főnév (l. NyF. 11 : 31. és Tsz.). Vö. még: »Igaz, de *bezzeg*...! — Ej csak ne *bezzegnél* annyit!» (Dug., id. Nyr. 5 : 460). Az *ellen* 3. személye, mely eredetileg így szerkesztődik (palócos ejtéssel): Palyinak *ellenyi* a dolog (azaz ellene, ellenére van), idővel ilyen ígél szerkezetet vett föl: Palyi *ellenyi a dógot*, *elleném azt a csizmát*, mindé szorítsa a lábam (Berze Nagy J. NyF. 16 : 35). Viszont az *alhatnám*-ba birtokos személyragot magyarázott bele a nyelvézők (*alhatnám van*) s aztán ilyeneket is mondanak : *Alhatnád-e má, fiam?* Ha *alhatnátok vóna*, nem kiabánátok (l. uo. 24). Történetileg kevésbé valószínű a MNy. 5 : 209. adott magyarázat.

inclinate (Kreszn.); *buk-fejes* GKat. Titk. 3: 1013; ¹ *vészt-puszttra* beszél: hiába (Tsz.); *táron* van az ajtó SzD. (*csuron víz*); *küzsdbe*, azaz *küzdbe* menni: birokra (Székelyf., Tsz.); *dugig van*, *dugig eszik*, s aztán *dug* 'dugó, dugasz' jelentésben (Tsz.); *loppal*, *loppel* (l. TMNy. 471).

Vannak aztán egészen tréfás szólásmódok, minők: *Motoz* v. *motozka* van a *fejibe* (Tsz.). Minden nyavalyának legjobb orvossága a *tűr olaj* (Dug. Péld. 1: 282). »És az és, *fúj a fúj*« (uo. 2: 84); »es az es, meg *fű a fű*« (Nép, Szentes). *Nagy tudja van*: nagy a tudománya, nagyon ért hozzá (Tsz.). *Döng*: hátbaütés Tsz. *Fáj lesz* a lábam, *fáj volt* a mellem (Nép, Zenta, Nyr. 38: 41). *Fáj van* a fogában (Nép, Eger).² *Fázikja van* (Erdély, Hudra László közlése). Nem oly túlzók és *török-szakad* politikusok (Föv. Lapok 19: 1715). Sok szólásmód van a *muszáj*, *van*, *nincsen* igékkel, pl.: A *muszáj* Kecskeméten van (mert ott a törvényszék, mondják Nagykörsön). A *muszáj* Apátfalván lakik (Nép, Makó). A *muszáj* má vízbe hótt (Nép, Dévaványa). Lútték a *muszájnak* (Debrecen, Szilágyság). Nagy ur a *muszáj*, még nagyobb a *nem lehet* (Nyr. 8: 370). »Mikor a hatalmas urak előtt a *meg-kell-lenni* vagyok: a jó tanácshoz nem hallgatnak« (Fal. 246). »Új esztendőben mi vígadjunk, és ha lehet töllünk, meg is házasodjunk. De *azt a lehetet* elvették mi töllünk« (Mikes 59. lev.). Jobb az *vagyon* a *nincsennél*³ (Kár. Bibl. 1: 627). Jobb a *vagyon* mint a *nincsen* (Pápay S. MLit. 272.) Mégysz, mégysz, fölséges fejedelem, itt hagyod a *vagyont*, keresed a *nincsent* (Barna M. Thaly: Adal. 2: 216). A *vanbúl* nem tudott megélni, most a *nincsenbül* is *muszáj* (Nyr. 4: 277). Elköltötte azt a kis *vanját* v. *vankáját* (Halas, Nyr. 15: 355). Míg tót a *vanbul*, addig könnyű vót (Nép, Debrecen). Semmin vették, mert *nincsen* árúlgatták (Dug. Péld. 1: 34). *Nincsenen* veszi a semmin adottat (uo. 2: 251). Ezt a »*többsincs*« nadrágom is leadnám combomrul (Arany: Kóbor Tamás). *Jobbsincs*, gúnynev Nyr. 4: 431 stb. *Többsincs királyfi* (Vö. Arany: Hátr. próz. 381). *Nincsetlen* ember, *nincsetlenség*, *nincsenség*, l. Nyr. 7: 441. »Buda már volt, ami, Etele a *lészen*« (Arany: BH.) — Nemcsak a 3. személyű igealakok fordulnak elő így, hanem sok más is, azokat ezúttal nem idézzük (l. Névszókul használt igealakok Nyr. 7. k.; Thewrewk E. Akad. Értesítő 1899. 325 stb.).

Érdekes, hogy már évszázadokkal ezelőtt divatoztak afféle gúny- és ragadványnevek, minők a mai népies *Rádmász*, *Le-csüng*, *Ingyérád* stb. s az ilyenek sokszor állandó személynevekké váltak.⁴ Az Árpád-házi királyok idejéből idézi Kubinyi

¹ A *buk-fenc* népetimológia lehet eredetibb **bak-finc* helyett.

² *Fáj volt*, *viszket volt*, *fáj lesz*, *viszket lesz*, Csanád m. MNy. 5: 210.

³ A *vagyon* igealak eredetileg a főnévi *vagyon*-nal azonos (l. Szinyei, NyK. 33: 243). Kettős jelentése előmozdította az itt idézett *vagyon*-, *van*- és *nincsen*-féle tréfás szólások keletkezését.

⁴ Egyik-másik a germán és román nyelveknek olyan neveire emlékeztet, mint *Shakespeare*, *Lebe-recht*, *Bevi-Pacqua*, *Boi-l'eau*; ezeknek előtagját azonban eredetibb névszóképzésből alakultnak tartják, l. Osthoff: Das Verbum in der Nominalkomposition.

ezeket a személynveket: *Nemhisz* (van *Hittlen* is), *Megszeg*, *Mavagy*, *Nemvagy*, *Elmegy* (Turul 3 : 174); a 13. századból idézi az Oklevélszótár a *Keverög*, *Zavarog* neveket, uo. 1602-ből van *Mozog* György székely jobbágy; Nagy Gyula pedig (Nyr. 9 : 365.) 16. századi nevek közt említi ezeket: *Hadar*, *Higgyed*, *Hiszed-é*, *Jóljár*; uo. 367 *Üzen*, *Sernemissza*; *Bornemissza* a 15. század óta sokszor előfordul.

Helynevek is keletkeztek hasonló módon. Puszták és szőlők neve gyakran *Halesz* (*Jólész* nevű helység is van Gömörben), *Bánom*, *Bárnevolna* (l. Helységnévtár és Pesty Fr. Magyarország helynevei, és Nagy J. Igealakok a helynevekben Nyr. 34 : 349). »*Székely bánja* volt gúnyneve a háromszéki várhegyi várnak, melyet János Zsigmond 1562. a székelyek féken tartására építtetett« (Pallas Lex.) Vö. *Székelynéz* propugnaculum, Hunf. P. Szék. 45. *Míglész pataka* előkerül 1383, 1427. *Nebánt*s helynév 1418, 1430 OklSz., mint ma van *Neszűrj* szőlőnév s több efféle.¹

*

A cikkem elején említett szópárok kettős használata különféle módon keletkezhetett. Egyik-másik talán elvonás útján olyan képzésekből, amelyeket egyaránt lehetett igéből és névszóból alkotottnak magyarázni. *Zavarodik*, *fodorít*, *sodorít*: ezeket a nyelvérzék képzésüknél fogva úgy is érthette, mintha nem igéből, hanem névszóból volnának alkotva (vö. egyfelől *takarodik*, *csavarít*, másfelől *fanyarodik*, *bátorít* stb.) s így aztán elvonták, kikövetkeztették belőlük a *zavar*, *fodor*, *sodor* főneveket. — Más példákban lehetett eredetileg egy-egy képző, mely eleinte megkülönböztette őket, de később hangtani okokból eltűnt, úgyhogy nem volt többé külső jel, mely a két használatot megkülönböztette volna egymástól. Így magyarázta Budenz néhány obszcén kifejezésünknek igei alakját a denominális *-h* képző »lappangásba jutásával.«

Igy magyarázom már most első sorban a *zár* szónak igei használatát. Azon kezdem, hogy legrégebb emlékeink, a kó-

¹ Különös sárosmegyei helynevek: *Uszfalu*, *Uszpeklén*, *Uszszalgó* (de ezekben alkalmasint csak látszólag van *Usz* ige, valóban *Uz* név lappanghat bennük, vö. *Uzdi-Szentpéter*, *Uzd-Borjád*), — továbbá: *borissza* helyett *Isszabor* (OklSz., de a *borissza* is a *borisák* azaz 'borzsák' népetimológiai átalakítása), — végre ez a két összetétel: *fa-kúsz*, harkályféle, Arany J. szerint, Nyr. 7 : 456, *fül-mász*, fülbemászó bogár (csak egy embertől hallotta Beke Ö. Kémenesalja nyj. NyF. 33 : 20).

dexek, nem ismerik a *zár* igét, hanem csak a *zárol*, *zárl* és *zavárl* igét: *zarlatatnak*, azaz zárlattatnak, az aytoot be *zarla* (l. NySz. *be-zárol*). De még a 16. századi nyomtatványok is alig ismerik a *zár* igét, legalább nem igen találunk olyan alakokat, amelyek kétségtelen *zár* igetőre vallanának. Igaz, hogy olvasunk bennük ilyen kifejezéseket: ayto be *zarua* megyen hozzaioc, be *zaruan* az te aitodat (l. NySz.), tehát *zárva*, *zárván*; de ezekből az alakokból nem következik, hogy *zár*, *zárók*, *zársz* igét is használtak volna már akkor. Mert íme: a *zavár* szót mindig csupán csak főnévül használták, mégis azt írják kódexeink: kapuyth . . *zawaryatok* be was kelenczekkel (kilincsekkel, ÉrsK), kenywet . . be *zawarwan* (uo., l. NySz). Csak-hogy ezek a kódexek korában szabályosan rövidült hangalაკok voltak ilyenek helyett: *zavárljátok*, *zavárlván*. Hasonló alakokat nagy számmal találunk más *l*-végű igetőkből is, olyanokat t. i. amikben az *l* két mássalhangzó közül kiesik: *ingerlvén* helyett *yngeruen* EhrK. 154, *érdemlnék* helyett *eerdemnek* ÉrdyK. sokszor,¹ *gyakorlnak* h. *gyakornac* TelK., *udvar(l)tat*, *ostrom(l)tat* Tinódinál, *ostrom(l)hata* KazK., *wезery* engemet PozsK., ki *vezér* *minket* és *őríz* igyünkben RMK. stb. De az *l* nélküli *zár(l)va*, *zár(l)ja* alakok analógiájára utóbb más igealakokat is ejtettek *l* nélkül: *zárom*, *záród*, *zár* stb. (Azonban az így keletkezett *zár* ige mellett a *zárlani*, *zárolni* alak is évszázadokig fennmaradt, így találjuk pl. még Verseghynél, Egy jó szívből költ szatira: *zárlani*, *bézárlott*, *elzárlott*). — Szarvas Gábor a NySz.-ban *veszteg* igét is fölvesz *vesztegel* mellett. Ámde nem fordulnak elő sehol ilyen alakok: *vesztegek*, *vesztege* (mint van *veszteglek*, *vesztegle*), hanem csak *vesztegi*, *vesztegjetek*, *vesztegnek*, ezek pedig csak a mássalhangzótorlódás miatt rövidült alakok e h. *veszteglj*, *veszteglnék*.² — Ellenben a *bolt* főnévnek csakugyan előfordul minden igeképző nélkül az igéje: *boltani* s ebből *boltás* főnév, pl. »A klastromot megépítette, *megboltotta*, *megfedette*« (Csiksomlyó 1664. NySz.,³

¹ Ezeket és több más ilyen idézetet l. TMNy. 253. — Ezt a régi használatot utánozza Tompa a Héber legendában: »Ő csillagít látták a bölcsék s napkeletről *vezérve* lönek«, és Verseghy, A teremtséről: *villám(l)nak*.

² Szarvas, igaz csak kérdőjellel, *zaj* igét is fölvesz, de jól sejtette már Szilády RMK. 5: 367, hogy az illető idézetben »*zajának* talán csak hibásan nyomtatva *zajjának* helyett.«

³ Ezt az adatot én jegyeztem ki a NySz. számára az 1869-i Egyházi Lapokból (nagyon megörültem neki, mert a *bóltani*, *bóltás* szókat már Lőrincz K. háromszéki közléséből ismertem és idéztem Nyr. 6: 197). — Ellenben tévedett MF. (és vele Szarvas G. a NySz.-ban és Nyr. 17: 386), mikor *boltott* igenevet látott a Gyöngyösi szótártörédék köv. kifejezésében:

így ma is a Székelyföldön, l. Tsz.); *kóboltás* stb. (Decsi 16. sz., Szék. Tsz.). Ez a *boltani* ige véleményem szerint *l*-képzős *boltlani* alakból rövidült (*boltás* < **boltlás*), még pedig a szókatlan mássalhangzócsoport könnyítésére. Hogy a rendes *boltoz* ige mellett volt ilyen *boltlani* ige is (ma így hangzana: *boltołni*), azt kétségtelenné teszi ez a 17. századi adat, melyet MF. is s a NySz. is idéz (a *boltol* címszó alatt): »Ennac az Isten aszszonynac az mezőn föld alatt *bótlott* segrestyei voltanac« : huius cryptae aut sacella in campis erant.« (Vö. *boltozt*, Kapnikbánya, Tsz.).

Néha úgy is keletkezik igéből látszólag képzőtlen névszó, hogy *t*-végű igezőhöz a *-t* (ill. *-at et*) névszóképző járul s aztán a két *t* a kiejtésben összeolvad (mint hébehóba a fosztó melléknevekben is: *mondhatlan* e h. *mondhatatlan*, *korlátlan* e h. *korlát-tlan*, l. TMNy. 530).

Igy lett a *zárnak* ellentéte, a *nyit* főnév, illetőleg vminek *nyitja* ebből a föltehető régibb alakból: vminek *nyit-t-a*, mintegy *nyitata* (mint pl. *lette-volta* helyett *lettje-voltja* is van a népnyelvben, l. MTsz., továbbá *fözte* h. *fözte*,¹ »maga jószántjából« Nyr. 4 : 174 stb.).²

A MTájszótár több vidékről közli az *ért* igéből való *ért*-főnevet ebben a szólásban: *értire ad* 'értésére ad'. Ezt is tulajdonkép *-t* képzővel kell értenünk: *ért-t-i-re* = *tud-t-á-ra*.

S végül ugyanígy keletkezett ez a népies szólás *egy látra* ebből: *egy *lát-t-ra* 'egy látatra, első látásra'. Vö. *vératra* (Eszék vid.), *virattkor* (Háromszék stb. MTsz.) e h. *virrad-t-ra*, *virrad-t-kor*; »*nap le haladtkor*« Szabó D. (egy versében, id. Szirmay: Hung. in par. 2. kiad. 66) = *nap-haladatkor* SzD. (Kisdéd Szótár); »*napszentültkor*: napnyugtakor; a nap elszentült: lenyugodott« (Bukovina, Nyr. 30 : 198); *napfőköltre* azaz *napfölköltre* (Veszprém m., Zolnai Gy., MTsz.); *napkelttől* lementig (Szász K. Álmos 163); hogy itt a nap száll keletre,

«Bolytoth kamorath chynalny: camerare.« Melich kiadásában most pontosabban így olvassuk : »[Camer]are: est camera[m] facero [-re]: Bolytoth: kamorath chynalny« vagyis: *boltozt*, *kamarát csinálni*, mert a kettőspont helyettesíti e kéziratban a vesszőt. (Erre a lehetőségre egyébiránt Szarvas is gondolt az id. h.)

¹ Amit Szerbia magának főzött, akárhol szedte is a *fözte*hez » sok fűszert, neki magának kell megennie (Ésti Ujság 1909. III. 25).

² Így *veszte* helyett *veszte*: »ha a bornak is akkora lesz a *veszte*« (Cegléd); bold. Volf Gy. közölte velem, l. fönt). Itt tehát nem a *veszt* ige van névszóul használva, hanem a *vesz*, *vész* igéből: *veszt-t-e*, *vész-t-e*, (*Ki miatt lón ily kora *veszte*« Arany J.). — Vö. még *juttig* való MTsz. = *jut-t-ig*.

nem mint máshol *naplementre* (Arany; l. még TMNy. 481). — A *látra* alakban tehát ugyanaz a *t*-képzős szó lappang — csak-hogy személyrag nélkül — ami a személyragos *lát-t-á-ra* alakban. Somogyban azt is mondják: »úgy *láttatra* lesz két vékára való« (l. Nyr. 30 : 211) s ez mintegy a *látt-* névszó fölfrissítése a világosabb *-at* végzettel, épúgy mint pl. *abban a tapodtatban* (MTsz.) e h. *abban a *tapodtban*; vö. egy *tapodt-at* se mész innen!¹

SIMÓNVI ZSIGMOND.

TÖRÖK JÖVEVÉNYSZAVAINKHOZ.

Gombocz Zoltán Honfoglaláselőtti török jövevényszavaink c. nagybecsű munkájában (1907) összeállította »az eddigi, tudományos szempontból számbavehető szószármaztatások megrostálása és az összes forgalomba került adatok pontos kritikai átvizsgálása után, régi török jövevényszavaink lajstromát« (Bevezetés, 2.) és ennek alapján kidolgozta török jövevényszavaink hangtanát. De munkájának megjelenése óta nem szünetelt a kutatás ezen a téren. Munkácsi Bernát, kinek Budenz után legtöbb érdeme van a török nyelvhatás vizsgálatában, folytatta és még folytatja vizsgálódásait.

A következőkben az a célunk, hogy beszámoljunk azokkal a szóegyeztetésekkel, amelyeket Gombocz Zoltán már nem vehetett tekintetbe, minthogy későbbben jelentek meg, mint az ő munkája vagy munkájának megfelelő cikkei.

Ezeket a szóegyeztetéseket Munkácsi a tőle és Kúnostól szerkesztett Keleti Szemle c. folyóiratban közli. Az egyes szóegyeztetéseket olyan sorrendben adjuk, ahogyan a KSz.-ben megjelentek.

1. *vék* 'Wuhne, eingehauenes Loch im Eise' < csuvas *váge* (Zolotnickij *vak*) 'Wuhne (or. *prorub*)', melynek régibb kiejtése más nyelvekbe átkerült alakjaiból ítélve **väki* lehetett (vö. cser. *wake* 'Wuhne' Szilasi, Cseremisiz Szótár 277., misär tatár *vake, bake, kazáni* tat. *bäkè*) | csagatáj *ögü* 'eine offene Stelle in zugefrorenen Flüssen' Vámbéry, Radloff Szót. 1:1196. | oszmanli *ögü* 'ouverture faite à la glace pour y abreuver les

¹ Vö. még *láttatja* e h. *látatja* (már régi nyelvemlékekben is) és *láttathatár* Révai-nál, l. NyUSz.

animaux³ Samy Bey Dictionn. 187. (A csuvasban szókezdő *v*-t látunk a köztörök labiális magánhangzós szókezdettel szemben.)

Budenz (Magyar-ugor összehasonlító szótár 691.) a *vék* szót a *lék* alakváltozatának fogta fel és a finn *leikkaa-*, *leikko-* 'secare, scindere (cultro), amputare, metere', észt *leika-* 'schneiden, hauen, heftig schlagen', *leiku-* 'schneiden, schnitzen' szavakkal egyeztette. De a két szó egymástól különválasztandó. Melich (Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter des ungarischen Sprachschatzes 169) a *lék* szót a német *Leck*-ből származtatja, de a magyar szónak speciális 'Wuhne' jelentése alapján ezt az egyeztetést nem mondhatni valószínűnek. Munkácsi szerint nem lehetetlen, hogy *lék* tkp. nem egyéb, mint *vék* és *lyuk*, *luk*, *lik* kombinációja (*lik* × *vék*).

Irodalom: Budenz, MUSz. 691; Munkácsi, Ethnographia 6: 385, KSz. 7: 250—2.

2. *csök-* 'fallen, sinken, abnehmen, sich vermindern; klein bleiben' (*csök-ken-* 'abnehmen') < oszmanli, krimi tatár, teleuti tatár *čök-* 'sinken, niedersinken, zusammenstürzen, sich setzen (von einem Gebäude), sich zu Boden senken'. A *csökön-* 'fallen, abnehmen' alakot, melyet rendszeren mozzanatos képzésnek magyaráznak (TMNy. 385, Szinnyeji, Magy. nyelvh.³ 70.), Munkácsi szerint török reflexivumból (*čökün-*) is magyarázhatni.

Budenz (MUGsz. 376) az észt *sügav* 'tief, Tiefe', lapp *čokka-* 'ülni' szavakkal egyeztette a magyar szót.

Irodalom: Budenz, MUGsz. 376; Munkácsi, Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben 199., KSz. 7: 254.

3. *szék* 'Stuhl, Sessel, Bank' l. Gombocz 80., ahol a krimi-tatár *seki* 'Schemel' (Lasarew, Szót. 96) nincsen megemlítve.

Az idézett helyen összeállított irodalomhoz veendő még Munkácsi, KSz. 7: 371.

4. *ver-* az olyan kifejezésekben, mint *kötél-verő*, *zsinórt ver*, *szakál-verő* (NySz. 2: 426, 3: 1060, 1069) nem 'schlagen', hanem 'drehen, winden, flechten' < köztörök *ör-*, *ür-* 'flechten (einen Zopf, die Haare, einen Strick)' Ostroumow 258; ebből *örkän* 'ein langes Seil' Radloff, Szót. I: 1227). A köztörök labiális magánhangzós szókezdettel szemben a magyarban *v*-s szókezdet épügy, mint *vék* < tör. *ögü*, csuv. *váge*, *válu* < oszm., krim. *oluk*, csuv. *vulak* (l. Munkácsi, KSz. 7: 253, Gombocz 92.).

Ezt a *ver-* igét már Budenz is (MUGSz. 567) különválasztotta a 'schlagen' jelentésű *ver-* igétől (MUGSz. 573).

Irodalom: Budenz, MUGSz. 567, Munkácsi, KSz. 7: 371–2.

5. *vërs* [*verset futni, verset úszni, verset vet* NySz.; *verset fut, varrjunk verset, verset eszik, gyere velem vers, versfutás* stb. MTsz.] 'Wettstreit, Zank, Hader' < csuvas *verže*, anatri *vo^hrš* 'Zank, Streit, Schlägerei, Krieg' (*bran, voina* stb.) = köztörök *uruš*, oszm. *vuruš* 'Prügelei, Zank, Streit' (Radloff, Szót. 1:1664).

A magyar *v-s* szókezdet épügy magyarázandó, mint az előbb tárgyalt *ver-* szóban. Az *ë* (~ *ö*) a csuvas *ę* helyén épügy, mint *sërke, sörke* < csuv. *šarGa* Asm. 100., *sërte, sörte* < csuv. *šart* Zol. 110., *csökönyös* (? < *csëkönyës*) < csuv. *řšâ-Gâmla*-makacskodni (lóról) NyK. 32:260. Zol. 105., *kököröcsin* (vö. *kekeröcsin* Casanate Gl.) < csuvBuj. *kâvaGARžân, ökör* (vö. *eker* Schl., JordC. 628) < csuvBuj. *vâGâr* (l. Gombocz). Munkácsi a *békó* < tat. *beγau*, csag. *buγayu*, csuvBuj. *pejav* szót hozza fel a magy. *ë* (~ *ö*) < csuv. *ę* bizonyítására, csakhogy itt a magyar szóban hosszú *é* van.

A *versény, versényës, versëng-, versënkëd-ik, versënsëg* szavakat Munkácsi a *versënt* 'certatim' határozószóból magyarázza. A *versënt* végén az *-ënt* ragot látjuk; vö. *szer-ënt, rész-int, szived-ënt* (a. m. *szived szerint*), *jó mód-int* 'abundanter' (l. Simonyi, MHat. 1:397); *versënt fut, úszik* tehát eredetileg azt jelentette, hogy 'streitmässig laufen, schwimmen'. A *versënt* < **versënt* mellett egy másik határozószót is használtak: *versët fut* (vö. *rész-int* és *rész-t, hajadonfönt* és *hajadonföt*). Ez a szó befolyással volt a **versënt* fejlődésére; hozzájárult (kombináció útján) ahhoz, hogy a **versënt* hosszú magánhangzója megrövidült (> *versënt*) és a *versët* hatása alatt a *versënt, versenyt* szót tárgyesetnek vették, így keletkeztek a *verseny, versenyes, versensëg* szavak és az olyan szavak mintájára, mint *eseng, esenkedik, hajlong, bolyong, boszankodik*, képezték a *versëng, és versënkëdik* igéket.

Irodalom: Munkácsi, KSz. 7: 372. Másképp: Budenz, MUSz. 856, 885.

6. *csök* [alakv. *csög, csökk* MTsz.] 'Taufschmaus' < csuv. *čük* 'Opfer, Opferschmaus' (ebből: *čük'lä*-'opfern, Opferschmaus halten', vog. cser. *čok* 'heidnisches Opfer', *čokl*- 'opfern') = kaz. tat. *čük* 'ein Volksfeiertag am Vorabend der Fasten vor Pfingsten'. Vö. alt. tel. *čok* »Libation; die Bewirtung der

Geister mit den ersten drei Löffeln der Speise, die man geniessen will« (Radloff, Szót. 3:2190, 2004.).

Munkácsi, KSz. 7 : 254, 9 : 296.

7. szongor a Schlägli és Besztercei szójegyzékben (*zongornak írva*) a. m. 'Falke' < oszm. *sonğur* 'espèce de faucon blanc' (Samy bey), csag. *sunğur*, ujjgur *sonğur* 'Falke' és csag. *sungar*, kirk. *sunğar*, oszm. *şunğar*, *şulyar* ua. (Radloff, Szót. 4:534, 760, 761; Budagov 1:649.)

Munkácsi, KSz. 8 : 342.

8. szesz 'Geist, Spiritus (von Getränken)', a régi nyelvben még 'Duff, Dunst, Ausdünstung', 'fragrantia, odor' MA., 'vapor, exhalatio, spiritus' Kreszn., »a ki-nyitattott koporsobol iszonyu, elszenyvedhetlen nehéz szesz és dógós illat zuhan-ki« Geleji Katona, »a tenger szeszétől megcsömörölvén, betegen érkezém Sluzába« Bethlen Élet. NySz. < oszm. *sis* 'Nebel, Dunst' = sór *sjs* 'Dunst, brenzlicher Geruch, brenzlich stinkend« (Radloff, Szót. 4:660, 721; Verbickij, Alt. Szót. 322). A magánhangzók megfelelésére nézve vö. *tengely* < oszm. *dingil*; vö. még *bëtü* < tör. *bitik* 'írás', *sërke* < oszm. *sirke*, csag. *serke*, *sërte* < tat. *şirt*, tel. *şirke*, *şerkek*, csuv. *şärt*.

Munkácsi, KSz. 9 : 292.

9. tályog 'Eitergeschwulst; eine sich in rötlich blauen Geschwüren Kundgebende Blutkrankheit des Viehes' [alakv. *tálgyú*, *talé*, *thalo?* NySz., *tájog*, *tárjog*, *tárigy*, *táragy*, *tárgyag*, *tarjag*, *tálló*, *tálé*, *tálgyú* MTsz.] < tör. *talau* 'Rosekrankheit (Rotlauf, or. *roža*)', kirk. 'eine gefährliche Krankheit des Pferdes' (Radloff, Szót. 3:880). A török szó a csag. *talik* 'krank sein' (Szulejman Szót. 113) igéből való igenév és eredetibb **talak* vagy **talyak*-ból való. Ebből való a m. *tályog* (*ly* < tör. *l*, pl. *toklyó*, *tokló*, *tokjó* < tör. *toklu*; *ly* < tör. *ly*, pl. *csalán*, *csólyán*, *csóján* < tör. *čalyan*); *tálgyu*-ban *ly* > *ly* > *lgy* (mint *borjú*, *borgyú* < tör. *bozayü*), a *tárjog*, *tárgyag*, *tarjag* alakokban *ly* > *rj*, *rgy*. Szintén *ly* eredetre mutat talán a *tálló* alak is (vö. *csalán*, *csollán*). A második szótagban az *a* az eredeti (*tájag*, *tárgyag*, *tarjag*; vö. *túzok* < tör. *toğdak*, *homok* < tör. *kumak*). A kétféle végződés (*tálló*, *tálé* – *tályog* stb.) az átvételnek két forrására enged következtetni; *tálló* a *borsó*, *komló*, *olló* 'Zicklein', *ünő* (< tör. *burčak*, *kumlak*, csuv. *xo_Λmla*, *oγlak*,

inäk) csoportjához tartozik, *tályog* stb. pedig a *sereg*, *öreg*, *tűzok* (< tör. *čärig*, *ärik*, *irik*, *toɣdak*) csoportjához.

Munkácsi, KSz. 9:292, 293. — Máskép Miklosich, ki Slav. Elem. c. munkájában szláv eredetűnek magyarázta.

10. orvos [alakv. *vruus*, *vruusság*, *vruos*, *wruos*, *uruos*, *vruos*, *urusság*, *orws*, *orwos* NySz.; *orvas*, *urus*, *urvos* MTsz.] 'Arzt'. Alapszava — az *orvos* szó t. i. olyan képzés, mint pl. *asztal-os*, *kocsi-s* — azt a tárgyat jelenti, amellyel az orvos foglalkozik. < kkirg. *örü*, alt., tel. *ürü* 'Krankheit; krank' = kirg., kaz. *aurü*, krim. *awru*, oszm. aderb. *ayri*, kojb., kum., ujj. *ayrik* id. (Radloff, Szót. 72, 174, 641, 1057, 1658). Az *orvos* szó tehát a. m. 'aki betegségekkel vagy betegekkel foglalkozik'; vö. *orvos-ember* 1544-ből (Oklsz. 717), *urus-ember* MTsz.

Vikár Béla, Erdélyi Múzeum 16:77, Ethnographia 12:97–104; Setälä, J. N. Smirnows Untersuchungen über die Ostfinnen 50–51; Munkácsi, KSz. 2:312 (Wichmannak a Finnisch-ugrische Forschungen I. kötetében megjelent magyarázatról), 9:293, 294.

11. gyűr- 'plecto, plico; winden, in Falten bringen, flechten; knittern, einknicken, zusammendrücken' < kaz. *džir-* 'in Falten legen, runzeln' = alt. *jýjir-* 'Runzeln ziehen, runzeln' (*džiril-*, *jýjiril-* stb. 'sich runzeln; zusammengedrückt werden, sich zusammenwickeln'. Radloff, Szót. 3:470, 4:142, Verbickij, Alt. Szót. 107). — *gyűr-*: *jýjir-* = *gyül-*: tör. *jýjil-*.

Vámbéry, NyK. 8:148; Munkácsi, KSz. 9:294.

12. dió 'Nuss' < csag. *jaŋak* (Radloff, Szót. 3:59.; Szulejman Szót. 300: *jaŋkay*), kirg. *žarŋak* (Katarinszkij 240), tobol. *jaŋak* (Giganov 342); kalm. *jaŋgak* (Učebnik 1892, 25.)

Vö. tör. szókezdő *j-* > magy. *gy-*, pl. *gyapjú* < oszm. *japayj* l. Gombocz 101. — tör. *a* (az első szótagban) > magy. *i* (< *ĭ*), pl. *csihol-* < oszm. *čak-*, csuv. *čij-*, *tj-*. l. Gomb. 96. — hangzóközi *ŋ* a keleti-török nyelvjárásokban gyakran elvész, pl. oszm. *jaŋak*, alt., leb., soj., tel. *ják*, urjanchai *čāk*, sór, soj. *nāk* (< *naŋak*) (Radloff, Szót. 3:22, 636. Phon. 223, Katan. Urj. nyelvtan 81.) Föltehetjük, hogy ilyen *ŋ* hang és az elveszés között *ɣ* volt az átmenet (vö. *jaŋmır*, *fajmur*, *jāmur* 'eső', *moŋul*, *moɣul* 'Mongole'. Radloff, Phon. 213), és ebben az esetben a *gyijó*-beli *j* mutatná ennek az átmenetnek a nyomát; vö. *borju* < tör. *bozayu*; *báj* < tör. *baɣj*; *tyúk* (< **tjūk*) < tör. *taɣuk*, *tauk* (sór, szag. *taŋak*, tel. lebed. *tāk*.) — magy. szó-

végi *-ó* < tör. *-aj* (*-ak*), mint a *borsó*, *komló*-féle szavakban.
— Tehát *dió* < *gyjő* < tör. **d̄yau* < *jaɣɣ* < *jaɣɣ* (*jaɣak*).

Gombocz 37; Munkácsi, KSz. 9: 294, 295.

13. *taraj* [alakv. *tara* : *tyktara* 'Hahnenkamm; anagallis, ornithogallum luteum', *ingének tarája*, *sarkantyú tarát*, *taré* NySz., *taréj*, *taré*, *kokas-tara* MTsz.] 'Kamm (der Vögel)' < tör. *tarak* (Vámbéry, NyK. 8: 178, Magyarok Eredete 634). Budenz tarthatatlannak mondotta ezt az egyeztetést, minthogy a tör. *tarak* csak 'pecten' jelentésében volt ismeretes, nem pedig egyszersmind 'crista volucris' jelentésében is; a *taraj* szót az észti *turi* (gen. *turja*) 'Nacken, Schopf, Haare am Hinterkopf', finn *turja* 'Nacken, Genick', lapp *čorge* 'apex, quod summum est in aliqua re' szavakkal egyeztette. (NyK. 10: 89, 17: 481, MUGSz. 183). De Radloff szótárában (3: 839) megtaláljuk a török szónak 'taraj' jelentését: *kuş tarajı* 'der Kamm auf dem Kopfe der Vögel'; vö. Samy, Kamus-i türki (vö. még ném. *Kamm* 'fésű; taraj' és orosz *greben* ua.) — *taraj* < *tara* : tör. *tarak*, *taray* = *csipa* : tör. *čapak*. A *taraj*-beli *j* hasonló eredetű, mint a *fej*, *száj* szavak *j* hangja (*fé*:*fé-j-e*, *fej-e*; *szá*:*szá-j-a*, *száj-a* TMNy. 224, 326).

Vámbéry NyK. 8: 178, Magy. Ered. 634; Budenz, NyK. 10: 89, 17: 481. MUGSz. 183; Munkácsi, ÁKE. 591, KSz. 9: 295—6.

FOKOS DÁVID.

CSÚZY ZSIGMOND SZAVAI.

— Felolvasás a Nyelvtudományi Társaságban.

(V. közlemény.)

Íme Csúzynak kerek számban 160 szava, átvitele és kifejezése, melyeket eddig akár alkotás, akár irodalmi elterjesztés szempontjából tévesen Faludinak tulajdonítottak. Mit bizonyít e tekintélyes szám? — Kettőt: egyrészt azt, hogy Csúzy újítás dolgában Faludira valóban nem csekély hatással volt; másrészt meg, hogy Faludi a szóújításban korántsem oly gyökeres (radikális) kezdő, mint mostanig hittük. Pázmány és a köréhez tartozó írók szókincsének jövő behatóbb tanulmányozásán van a sor, hogy eme már is nagyon valószínű következtetésemet még jobban megerősítse.

Csúzynak Faludi újításaihoz való viszonyáról szólván,

külön meg kell itt emlékezni az utóbbiak átviteli újításairól, főképen új és ujdonszerű metaforás jelzőiről. Akik Faludinak nyelvét eddig tanulmányozták, majdnem egyértelműen állítják, hogy újításainak zömét sajátos költői átvitelei teszik. Csak Simonyi Zsigmondra hivatkozom, aki azt tanítja róla Magyar nyelv-ében (2. kiad. 176.), hogy sok olyan metaforát honosított meg irodalmunkban, mely azóta állandó ékessége stílusunknak.

Ezt a tanítást most Csúzy nyelvének ismerete alapján némileg módosítanunk kell, illetőleg ki kell egészítenünk. Való igaz, hogy Faludi újításainak nagyobb része metaforákra esik; de azt is kétségtelenül meg lehet állapítani, hogy metaforáihoz ösztönt és példákat Csúzytól vett, más szóval a szemléltető, költői kifejezésmód kedvelésében is Csúzy volt tanítómestere. Csúzynak stílusa tudniillik nem csupán a népiességnek legsajátosabb virágaival ékeskedik, hanem bővelkedik a költői ihlet szülte szebbnél-szebb metaforikus jelzőkben is. Nem egy került bele közülük az irodalmi nyelvbe. Így valószínűleg Csúzytól erednek a következő ma is járatos költői jelzős kifejezések:

<i>álnok</i> ravaszság (M. 767.)	<i>mély</i> alázatosság (M. 208.)
<i>bal</i> hír (M. 445.)	<i>mély</i> bölcsesség (M. 767.)
<i>boszuló</i> harag (M. 317.)	<i>mély</i> elmélkedés (M. 670.)
<i>csikorgó</i> tél (Tr. 322.)	<i>mély</i> gondolkodás (S. 35.)
<i>éles</i> okosság (M. 302.)	<i>mosolygó</i> ajak (M. 253.)
<i>emésztő</i> háborúság (S. 727.)	<i>mosolygó</i> tekintet (M. 473.)
<i>fortélyos</i> ravaszság (M. 402.)	<i>mostoha</i> tél (M. 825.)
<i>görbe</i> szó (S. 116.)	<i>szabados</i> tréfa (M. 293.)
<i>görbe</i> tekintet (M. 667.)	<i>szikrázó</i> szem (M. 843.)
<i>játszi</i> nyájasság (M. 398.)	<i>színes</i> barátság (M. 403.)
<i>kemény</i> harag (M. 364.)	<i>vak</i> akarat (M. 54.)
<i>kevély</i> pompa (M. 334.)	<i>vak</i> sors (M. 65.)
<i>lángozó</i> [ma: lángoló] szeretet (M. 457.)	<i>virágzó</i> szépség (M. 517.)
<i>lángozó</i> szív (M. 644.)	<i>zokogó</i> fohászzkodás (M. 517.) stb.

Hogy Csúzy Faludira illetően jelzőivel hatással volt, bizonyítják a »*bal* hír, *mély* alázatosság, *mosolygó* ajak« kifejezések, melyeket alkalmasint tőle vett át. A Faludinak tulajdonított »*mély* tisztelet« (Sim., Magy. ny.² 176.) kitételét ugyan nem találtam meg Csúzynál, de találtam helyette »*mély* reverenciá«-t (S. 57.), amely valójában azonos az előbbivel.

Mennyire példa lehetett pedig Csúzy Faludi előtt a költői jelzők alkalmazásában, arra a fentebbieken kívül álljanak itt még

bizonyosság a következő szép képes kifejezései, melyeket csak egy művéből, a M.-ből szedtem hamarosan ki:

<i>álorcás</i> reménység (M. 393.)	<i>kopasz mostoha</i> szó (M. 427.)
<i>átkozódó</i> káromkodás (M. 425.)	<i>mosolygó</i> csók (M. 576.)
<i>bálványos</i> erszény (M. 748.)	<i>mostohálkodó</i> dér (M. 823.)
<i>délceg</i> ösztön (M. 623.)	<i>ostoba</i> tőke (M. 343.)
<i>dercés</i> elme (M. 278.)	<i>ravasz</i> csók (M. 494.)
<i>durva-kemény</i> lelkiismeret (M. 593.)	<i>sántikáló</i> tetszés (M. 664.)
<i>egérlő</i> szem (M. 253.)	<i>sennyedékes</i> fondorkodás (M. 301.)
<i>fene bolond</i> szokás (M. 744.)	<i>simogató</i> hízlekedés (M. 399.)
<i>festékes</i> tudomány (M. 398.)	<i>szilaj</i> hajlandóság (M. 824.)
<i>fortélyos</i> kísértet (M. 394.)	<i>torkonverő</i> igazságtalanság (M. 744.)
<i>kacéros</i> nyájasság (M. 819.)	<i>vérszopó</i> harag (M. 706.) stb.
<i>kevély</i> szidalom (M. 672.)	

A metaforás jelzők mellett igen gazdag Csúzy nyelve a találónál-találóból ú. n. díszítő jelzőkben (epitheton ornansokban) is. A legtöbb fogalomra tud valami jellemzetes festő jelzőt alkalmazni. Az ókori istenek ilyen mellékneveket kapnak tőle: *mértékletlen* Bacchus (M. 577.), *szemtelen* Cupido (M. 577.), *tisztátalan* Venus (M. 577.), *vérszopó* Mars (M. 589.) stb.; a dúsgazdagok állandó jelzője: *émelygős gyomrú* (M. Aj. lev. 4.), az udvariaké: *feneketlengyomrú* (M. 386.), a huzóvonóké (zsarolóké): *ekeszárasztó* (M. 302.), a világ — *pártos* (M. 302.), az élet — *tündér* (M. 733.), a test — *viszketeges* (M. 274.). A *csorgó, kifolyó friss* forrás (M. 386.) mellett *zöldelő pázsitos* mezőkön, *barlangos* pusztákon és *gyümölcsös* völgyekben (M. 296.), *sebesen futó* agarat, *szelid repülő* galambot, meg *acélzablát rágó délceg* lovat (M. 746.) lát. Beszél *istentelen* hamisságról (M. 301.), *fájdalmas* bubánatról (M. 611.), *keserves* gyászról (M. 763.), *kol-duló* szegénységről (M. 408.), *marcona* hiúságról (M. 483.), *tobzódó* részegségről (M. 387.), *zúrzavar* zenebonáról (M. 274.) stb.; és ismeri a *gyukdosó* tövist (M. 301.), a *csipdező* csalánt (M. 328.), meg a *sovány* egrest (M. 301.) is.

Nem lehet kétségünk benne, hogy mind a főntebbi, mind ez utóbbi festő jelzők bármely költőnek is becsületére válnának. Pedig Csúzynak prédikációi ilyenekkel teles-tele vannak. Faludi tehát méltán tanulhatott tőle a szemléltető, költői kifejezésmódban; s hogy valóban tanult is: a felhoztam példákkal immár bizonyítva áll előttünk.

Amily meglepő eredménnyel jár Csúzy szavainak vizsgálata Faludi szóújításaira nézve, ép oly meglepő eredményt mutat

Baróti Szabó Dávid, Sándor István s egyéb újabbkori írók nyelvújításával szemben is. Körülbelül 270 szót és átvitelt szedtem össze Csúzy műveiből, melyeket eddig csak az utóbbiak munkáiból ismertünk, tehát több-kevesebb joggal ezek újításának javára írhattunk. Adataim a NyUSz.-nak nem kevés állítását igazítják helyre:

A *versel* ige teszem a NyUSz. szerint Barótinak a szava (1784.), aki »vetélkedik« értelemben használta, míg SI.-nál már a. m. »versus facit«, vagyis: verset költ. Az igazság pedig az, hogy a *versel* Csúzy alkotása, még pedig a mai »versus facit v. dicit« jelentéssel: »Igy *versel* vala a régiség neki: Jupiter Istennek ditsós fő madara, Mindenek-közt téged emelt Királyság-ra« (S. 716.). Sőt Csúzy már a főnévi formáját is alkalmazza: »Hogy némellyek főcskévé, némellyek fülemülévé, némellyek pedig büdös bankává változtanak, *verseléssel* fabulázzák« (Tr. 221.) »A-maz köz *verselés*-szerént nagyobb, s-dicséretesb magát meg-győzni, mint-sem erős kő bástyákat rontani« (S. 36.).

A *rövid-látó* összetételt Sándor István alkotta germanizmusnak mondja a NyUSz., holott valójában Csúzy Zsigmondé: »Az irégység öszvetséggel magában foglallya a szemnek minden fájdalmait, és ollyanná teszi az embert, t. i. sandává, *rövid-látóvá*« (M. 630.). »Az irégység meg-tompéttya szemét az embernek, és igen *rövid-látóvá* teszi« (M. 632.).

Az *ollóz* igéről ezt olvassuk a NyUSz.-ban: »A régi nyelvben csak *ollózni* (NySz.). — SI.-nál megvan ugyan *ollózni*, de az agnellus jelentésű *olló* származékképen nála a. m. »bárányt elleni.« — Mai értelmében Fog.-nál (1836): scheren, mit einer Schere schneiden« (264.) Ám a való igazság szerint Csúzy alkotása az *ollóz*, miként a következő mondatai kétségtelenné teszik: »A virágokat-is néha nyiri, *ollozza*, metéli« (S. 551.). »Még a szűcs-is csávállya, a szabo-is *ollózza*, a kalmár-is réffel, a varga-is kaptával aranyozza, vagy-is arannyal kaptázza nemesi cimerét« (S. 440.).

A *betétel* szóalak a NyUSz. szerint először Mártonnál (1823.) kerül elő, igazában pedig már Csúzy is él vele: »Mivel az utolsó volt a *bé-tételben*, fellyül maradott« (S. 13.). »A kapu *bé-tétellel* *ők-is* kin maradtak.« (M. 247.)

Az *újság* szóról azt találjuk a NyUSz. I. r.-ben, hogy »a régi nyelvben csak *novitas* és *novilunium*« (NySz.). — Rát Mátyás kezdte az ő Hirmondóját »*ujság*«-*levélnek* nevezni; így még

SzD.-nál is (1792.). — De már SI.-nál (1808.) *ujság*: ephemerides, zeitung« (354.). A NyUSz. II. r. szerint az *újság* »Zeitung« ért.-ben először Thomasnál (1763.). Ezt az állítást most úgy kell kiigazítanunk, hogy az *ujság* szót először Csúzy alkalmazza a mai »Zeitung« jelentésben; ugyanő ismeri az *ujság-olvasást* is: »*Ujságot*, s-levelet olvasni, csácsogni, trágárkodni, embereket szóllani, egész Kereszténység¹ (HK. 160.). Levél, *újság olvasással*, vagy más illetlenséggel meg-nem böcsüllik« (M. 268.)

A NyUSz. szerint Baróti lett volna az első, ki a *rege* szónak »régi mese« jelentést adott; csakhogy mást bizonyítanak Csúzynak eme mondatai: »Nem *rege*, a-vagy szó-fia beszéd, hanem bizonyos az, hogy minnyájan kemény szám-adás-ra vonyattando Sáfárok vagyunk« (Tr. Som. 23.). »Mint-ha nem-volna Isten, mindeneket szó-fia beszédnek alétt, és *fabula re-gének*« (Tr. 180.).

Ugyanezen szótár (I. r.) tanúsága szerint a *temető* név mai értelmében először Mártonnál olvasható (1799.). Ennek cáfolatául idézem Csúzynak következő mondását: »Tábor, ez a szó két-felé szakasztva, annyit tészén, mint *Temető*, sir, a-vagy koporso ágya« (HK. 471.). A NyUSz. II. r. Kovácstól származtatja a *temető*-t (1742.); Simai szer. azonban megvan már Pápai szótárának első (1708.) kiadásában is.

A *javít*, *javul* igékről a NySz. alapján azt tartja a NyUSz., hogy a régi irodalom nyelvében csakis »gyógyítani, gyógyulni« értelemben fordultak elő; mai »corrigere« és »meliorari« jelentésükkel pedig először SI.-nál (1808.) található. Ezt az állítást arra kell javítanunk, hogy már Csúzy a mai használat szerint él e szókkal: »Az Isten igéje szem-látomást *jovéttya az el-fajúlt bűnös lelket*« (HK. Aj. lev. 3.) »A zsidók nem-hogy *meg-jovúltak* volna, sőt nagyobb gonosz-ra vetemedvén, jó-té-telében-is gonoszszal fizettek« (HK. 541.).

A NyUSz.-nak azon bizonykodását pedig, mely szerint az *óregedni* igét mai »senescere, vénülni« értelemmel Baróti és SI. hozták forgalomba, igazság szerint Csúzynak javára kell fordítanunk ezen mondatáért: »A Gólyák természet-szerént mindenekben segítik a *meg-óregedteket*« (HK. 115.).

¹ Arra az ellenvetésre, hogy nálunk akkor még nem lévén *ujság* (Zeitung), Csúzy aligha használja mai értelmében e szót: az a feleletem, hogy mint kora műveltségében teljesen jártas férfiúnak kétségtelenül tudomása lehetett a külföldön ekkor már létező *ujságokról*, sőt tán olvasott is ilyeket.

A további részletezés helyett betürendben és megfelelő rövid magyarázatokkal — miként Faludival kapcsolatban tettem — összeállítom itt Csúzynak mindazon szavait, átviteleit és kifejezéseit, melyek Baróti SzD., Sándor I. és társaik nyelvjárással összefüggésben vannak:

Adakozódás: »Az alamizsnára, és *adakozódásra* sokkal hajlandobb« (Tr. 370.). A NySz.-ban nincsen meg; ezen kívül csak SzD.-nál (1792.)

Agyba-üt: »Petroviczit Munkácson a rángotott feszület *üté agyban*« (Tr. 771.). A NySz. nem ismeri; Kr. szerint csupán SI.-nál.

Agyonnyom: »Szomszéd aszszonya *agyon nyomta* meg-ölte gyermekét« (M. 783.). A NySz. és Kr. nem tudnak róla; a NyUSz. szerint először Mártonnál (1803.) kerül elő.

Aléltság: »Ebből származik az ő halván *aléltsága*« (M. 312.). Csak SzD.-nál és SI.-nál.

Árnyékozik: »Nóha *árnyékozik* ugyan, de az örökké-valóságunk leg-nagyobb árnyékával« (M. 49.). A NySz. egyedül Gvadányiból idézi.

Asszonyi személy: »Dávid hideg tagjainak melegítésére *aszszoni személyt* kerestek« (M. 552.) A NySz.-ban semmi nyoma; Kr. szerint Simai Kristófnál: *aszszony-személy*.

Bal-értelem: »Kérlek *bal értelem*, és szűnnyadozás-nélkül ébren figyelemzettetek« (S. 302.). Kr. és a NyUSz. (I. r.) szerint először SI.-nál, noha Simai Ö. már Pósházínál is megtalálta (I. MNy. 4: 109.).

Bárdolatlanság: »Poór parasztság, vagy dúrva *bárdolatlanság*« (M. 10.). A NySz.-ban nincsen meg; Kr. SzD.-ból ismeri.

Baromkivánság: »Rendetlen, utálatos, és *barom kivánságának* szolgált« (M. 573.). A NySz. nem ismeri; vö. SzD.-nál (1792.): »*Barom-kivánás: baromgerjedelem*« (17.).

Bátortalanság: »Péter *bátortalansággal* volt elegyes, és félelemmel« (S. 607.). Megvan ugyan már MA.-nél; de újabban csupán SzD.-nál (1792.).

Békételenkedik: »Mit vagyon mit zúgolodnunk, mit *békételenkednünk?*« (HK. 578.). A NySz. nem tud róla; ezen kívül csakis SzD.-nál (1792.).

Beköszönt: »A mostani hozzánk *bé-köszöntött* negyven napi Szent bójtnak alkalmatosságával« (Tr. 231.). A NySz. egyedül SzD., MVir-ből közli.

Beleugrik: »A néki készített tűzben *belé-ugrik*, s-meg-emésztődik« (M. 520.). A NySz.-ból hiányzik; csak SI. tud róla.

Betétel: I. főntebb!

Belsőképpen: »*Belső-képpen*-is vastagon meg-sértett, és meg-csalt« (HK. 377.). A NySz. nem ismeri; Kr. szerint elsőben Simai Kristófnál (1809—10.).

Bocsátatlan: »*Bocsátatlan* vétkekkel pokol-ra vettetnek« (Tr. 640.). A NySz.-ban nincs meg; csupán SzD.-nál (1792.).

Boszullás: »Mind a jók-ra, mind pedig a gonoszok-ra *boszullás*-helyett kegyessen fel-költi az ő napját« (HK. 629.). A NySz.-ban semmi nyoma; csakis SzD.-nál (1792.).

Bujtogat: »Szándékoznak vala ötet meg-ölni, egy-mást *bujtogatván*« (HK. 212.). A NySz. nem közli; Kr. szerint először SI.-nál: *bujtogat*.

Célos: »Mélto *célosban* az ifjak-hoz igazgatnom beszédemet« (M.

622.). A NySz. nem ismeri e melléknevet; a NyUSz. szerint elsőben Mártonnál (1799.) kerül elő.

Cifornya: »Mi lehet pedig nagyobb bűn, mint e-képpen hívalkodni? cifra *czifornyákkal* Venus lesét hánni?« (HK. 36.). Vö. SzD., MVir.-ban: »*Tzifra tzifornyákkal Venus lesít hánnya*« (297.).

Cirókhál: »*Czirókhál*, símogat, és ha semmi port nem lát-is felebaráttjának köntösén, csipegeti, sôprôgeti« (M. 320.). A NySz.-ban nincsen meg; csak SzD.-nál és SI.-nál.

Csacskaság: »A piaconz monda-monda, *csacskaság*, és ember-szollo fondorkodás vagyon« (HK. 375.). A NySz.-ban nincs nyoma; Kr. szerint először Vajdánál (Kriszt. él. 2: 316.); de SzD.-nál is (1792.)

Csekélység: »Talán az én *csekélységem*-sem rekesztetik-ki« (S. Som. 39.). A NySz. csupán Kónyiból ismeri (HRom. 17.); megvan egyébként SzD.-nál is (1792.).

Cséphadaró: »Tapasztaltatik most-is ez a *csép-hadaro* bal-ra sántikálás« (S. 627.). Nincsen meg a NySz.-ban; Kr. szerint először SzD.-nál és SI.-nál.

Csorbít: »A keresztényi tökéletességet *csorbíttya*, erőteleníttyi« (Tr. 614.). A NySz. csupán SzD., MVir.-ból és SJ.-ból közli; Csúzy különben főnévi alakját is használja: »*Csorbítottás*-nélkül, fedhetetlen áldandósággal meg-örizte« (Tr. 242.).

Csorgat: »*Csorgatta* szakállán-alá nyálát« (M. 580.). A NySz.-ban csakis Gvadányiból (FNót. 21.).

Csörgés: »Vallyon *csörgéssel*, kiáltással szándékozik-e azt visszahínia?« (M. 293.). A NySz. nem tud róla; SzD.-nál: *fegyver-csörgés*; külön SI.-nál.

Délcegűl: »Az északot választotta magának, hogy egész világnak *délcegűl* gerjedező hévségét meg-enyhíthetné« (S. 648.). A NySz. egyedül SzD.-ból idézi; érdekes az egyezésük: »*A világnak délcegűl gerjedező hévségét meg-enyhítette*« (MVir. 463.).

Dobra-út: »Jô-cselekedetünket voltánál nagyobb mértékkel *dobra-úttyúk*« (Tr. 526.). A NySz.-ból hiányzik; Kr. szerint először SI.-nál; egyébként Faludinál *dobra-ver*: »*A ditsekedô mindent dobra ver*« (BE. 597.).

Dologtalan: »Vigyázatlan, *dologtalan*, rongyos, fertelmes« (S. 739.). A NySz. csakis *dolgotlan* és *dolgtatlan* alakokkal ismeri; ebben a mai formájában Csúzyn kívül egyedül SzD.-nál (1792.): »*Dologtalan*: henyé, hívalkodó« (32.).

Dôghús: »*Dôg-hust* vonván horgára, sokat vony prédára« (HK. 435.). A NySz.-ban nincs meg; Kr. szerint először SI.-nál.

Dôlyfôsködik: »Minnyájan fel-fúalkodott kevélységgel *dôlyfôsködtek*« (S. 257.). Ezen kívül csak SzD.-nál (1792.) és SI.-nál.

Döntôget: »Evangeliomi Trombita, mely nem csak hathatosban fel-emelt harsogásával *döntôgeti* meg-hasonlott Jérikonak tómerdek falajt« (Tr. Cimlap.). Szótárilag csupán SI.-nál. A NyUSz. II. r. szer. irodalmilag Csúzyn kívül Horvát Józsefnél (1764.) is.

Durvaság: »Ne ocsáld siettetett munkámnak csekélységét, bárdolatlan *dúrvaságát*« (Tr. Előszó 5.). A NySz. nem tud róla; Kr. szerint elsőben SI.-nál; igazában már SzD.-nál (1792.) is.

Duzzaszt: »Hogy jó kedvet *duzzasztó*, vagy részegéttô ital-nélkül ezek meg-elégedhettek volna, természet-szerént csak-nem lehetetlen« (M. 386.). Igekötôitlen alakkal csak SI.-nál.

Egybekapcsol: »Melly átokkal *egyben* vagyon *kapcsolva* az örök Gehena tüze« (HK. 358.). A NySz. csakis Gvadányitól közöl reá egy példát.

Egyeztet, megegyeztet: »Igy *egygyeztettyük* szabad akarattját a szűkséggel« (Tr. 383.). »Kiket-is közben-létével *meg*-akarván *egygyeztetni* édes üdvözöttönk, i-mezt a terhes igátúl, azt pedig a bálványozástól kegyessen megszabadította« (S. 671.). A NySz. egyikről se tud; csupán SzD.-nál (1792.).

Ékességes: »*Ékességes*, gyönyörűséges, mint a gyöngy-virág« (HK. 465.). A NySz.-ban egy kódexbeli példával: az újabbi korban pedig először SzD.-nál (1792.) és SI.-nál.

Elajándékoz: »Tulajdonokat ki-osztják, *el-ajándékozzák*« (Tr. 619.) A NySz.-ból hiányzik; Kr. szerint elsőben SI.-nál.

Elfajultság: »Magában meg-hasonlott *el-fajultságáért* hogy el-ne törültsék, meg-nem szűnnek könyörgéseknek erejével azt támogatni« (S. 533.). A NySz.-ban nincsen meg; ezen kívül csakis SzD.-nál (1792.).

Elfelejtethetlen: »*El-felejtethetlen* keserves példánk első szülénk Ádám« (Tr. 356.). A NySz.-ban nincsen nyoma; csupán SzD.-nál (1792.).

Elfogyaszt: »Ezer-képpen *el-fogyaszthatta* volna magát« (HK. 135.) A NyUSz. I. r. azt állítja, hogy a *fogyaszt* alapige először SzD.-nál (1792.) kerül elő; az *elfogyaszt* pedig Kr. szerint SI.-nál. A NyUSz. II. r. szer. mind a kettő előkerül már Mikes leveleiben is.

Elhibáz: A NyUSz. bizonykodása szerint »a régi irodalomban egyaránt megvolt, ugyanazon jelentéssel, *hibálni* és *hibázni* (NySz.); de az *el* igekötő egyikhez sem járult« (128.). Az utóbbi igére vonatkozó állítás cáfolatául szolgáljanak Csúzynak eme mondatai: »Noha vak, sőt szemtelen, czélos fel-tett tárját soha *el*-nem *hibázza*« (Tr. 709.). »Ha vétkezünk-is, nem-túdván, vagy *el-hibázván* leczkénket, egy-ügyű szelédséggel feddi restségünket« (M. 146.)

Elillik: Virágok láttatnak a mi földünkön; alig illatoznak, már-is *el-illanak*« (HK. 419.) A NyUSz. tanúsága szerint az *illani*, *elillani* elsőben SzD.-nál (1792.) jelenik meg »osont, ellábal, elugrik« jelentéssel. »Azt hinném, -- teszi hozzá a szerkesztő — hogy [Baróti] a nép nyelvéből vette, de sem Kassai, sem a Tsz. nem ismeri« (140.). — Meg kell állapítanunk, hogy Csúzy minden valószínűség szerint a nép nyelvéből vette a szóbeli igét, melynek jelentése nyilván »evanescere; verschwinden; eltűnni.« A MTsz. szerint ma is használatos Kúnságban az *elillik* ige »elmállik, elporlik« értelemben: »A trágyám jól *elillett*, fődbű és levelekbű van« (Félegyháza). »*Elillik* a szén« (Kúnság).

Előmozdít: »A Szent Misének buzgo halgatása szerencsésen *elő-mozdítja* dolgunkat« (Tr. 317.) »Foganatosan *elő-mozdítottó* kegyelmes malasztával kormányozza hanyatlott igyünket« (M. 582.). A NyUSz. (I. r.) tanúságtétele szerint ezen igét »promovere, adiuvare« jelentésben SI. hozta irodalmi forgalomba, holott Csúzy már a főnévi formáját is használja: »A jónak tartozó kötelességünk-szerént való *elő-mozdítottásában* nagyon tunyák« (Tr. 6.). A NyUSz. II. r. igazítása szerint mindkét alakja megtalálható már a 17. századi újfóknál is.

(Folytatjuk.)

RÉTHEI PRIKKEK MARIÁN.

TALMI-ARANY MAGYARÁZATOKRÓL.

»Ha könnyez vért is, feleségül mégyen Lőrinchez azért is.« Arany Jánosnak ezt a mondatát tárgyalva ezt mondja Lehr Albert: »Mindenki, akinek egészséges a nyelvérzéke, megütközik e megengedő mondatnak . . a szórendjén« (MNy. 3 : 416). »Sérelem esett a szórenden, az *is*-nek nem a tárgy, hanem az ige után lévén a helye. Mentegetni lehet a költőt, de azért a vétség vétség« (uo. 4 : 90). Mentegeti is mindenféleképpen, költői szabadsággal s több effélével, csak arra nem gondol, amire első sorban kellene: hátha csakugyan megvan ez a szórend a régi nyelvben és a népnyelvben. Ami a régiséget illeti, ki is mutattam régen, hogy az *is* kötőszó eredetileg a megengedő mondatnak a legvégén foglalt helyet, tehát nem kellett közvetlenül az igehez csatlakoznia. A Magyar Kötőszók 1 : 43. lapján idéztem a VitkK.-ből, a magyar Verbóczyból, Molnár Albert, Pázmány, Pósházi, Gyöngyösi munkáiból.¹ Az ott idézettekhez hadd járuljanak még a következő bizonyító adatok:

Monda Petőr, de ha meg megkellene veled halmom *es* soha en tegődet el nem tagadlak (DebrK. 610). Ha ez világ szinten el vnna bennünk[et]is (Born. Préd. 75). Ha valaha járandok az halálnak völgyébennis, nem félek veszedelemtül (uo. 282). Ha szinte húszon kezdic *elis*, vgyan csak ezképpen kel meg operálni (Helt. Aritm. F2). Az eb ha által vszsa az Dúnatis, vgyan eb (Decsi: Adag. 79). Ha nincs fris köntösöd*is*, ugyan elég akár mi . . öltözetis (Zvon. Post. 2 : 402). Nem vihetic véghöz, ha szintén erőssen erőlkődne és fáraztyác magokat*is* (MA. Tan. 215). Meg ne metéllyed a sállját, . . ha meg akarod metélni *is*, csak kettő vagy hárma (= ketté vagy hárommá), hogy megismerjék, hogy sállja (régii szakácskönyvből, »Vas. Ujs. Képes Folyóirat« 1 : 53). Még ha más férjhez birja az úr isten *is*, ez jószágokat holtáig birhassa (Géresi: Károlyi cs. lev. 3 : 307). Tudom, hogy ha kegyelmed kezébe adom az üstökömet *is*, kegyelmed fel nem akaszt *is* (uo. 377). Ha szintén mást fogadnál hozzád *is*, ugyan nem lehetne te feleséged (Pázm. Fel. 75). Ha semmi bizonyosságunk nem volna reá *is* . . (GKat. Válts. 1 : 180, id. Imre S. GKat. 28). Ha szintén övé lött valami *is* . . (Apor: Végr. 2 : 407). Remélheté, hogy jobbára naponként érdemesebbé teheti magát, ha még nem az *is* (Kaz. Bernh. 58; vö. ha még nem volna *is* az). — A következő példákban már előbbre jött az *is*, de még nem egészen az ige mellé: O . . mely olczon akad a nagi dragalatos marhat kyt ha ezer forinton hattal volna a sidoknak *is* iriczegből [,] nekőd ezeket meg attak volna (WeszpK. 29). Az mely hadnagyok elsőben mentek által *is* az Tiszán, . . mire mehettek, semmi tudósításokat nem vehettem (Thököly: Lev. 22). Ha mind ott kell veszni *is* a . . hadaknak, de megütközik vele (Cserei: Erd. hist. 7). Ha kicsiny korában, bár játékból tanulja meg *is* a lopást, nagy korában sem hagyja el (uo. 93).

De a MKszók megjelenése után Négyesy László közölte velem azt az érdekes tény, hogy a megengedő *is*-nek régi, eredeti szórendje még most is él a nép nyelvében. »Megvan az« írja Négyesy »a mai beszédben is, el is van terjedve nagyon, bizonyára jobban, mint a *ha el is jött*»

¹ Gyöngyösi mondatát rosszul idézi Lehr MNy. 4 : 93.

féle szerkezet, persze nem a köz-, hanem a népnyelvben. Igen érdekes, hogy abban a nagy vitában, mely az *is* helyzetét tárgyalta, észre nem vették ezt a tényt. Szülőföldemről idézek példát (másutt én sem igen néztem utána). Szentesen így beszélnek: Azé nincs écs csépp hideg sē, ha lēsētt a hó *is*. Bánom is én, ha kibújsz a búrödbű *is*, — ha elvisz az ördög *is* stb. Nem fogom bizonyosra, de azt hiszem, ha keresi az ember, találni rá másutt is példát elegendő. S ha talán nem akadna gyűjteményeinkben elég adat, se állnék el attól, hogy a népnyelv túlnyomóan azt a szórendet használja. Nem pedig azért, mert a köznyelvi nyelvérzékű gyűjtők észre sem igen veszik az efféle nem igen feltűnő eltéréseket, azért nem igen jelölik meg.«

Ez elég nyomatékos tanubizonyosság. Ebből azt következtethetjük, hogy legalább az Alföldön meglehetősen el van terjedve ez a régies szórend, hogy tehát Arany János is az alföldi népnyelvből vette, és Petőfi is, mikor azt írta: Ha lehull a két kezünk *is*, ha mindnyájan itt veszünk *is*, előre! (Csatadal.) Igy érthetjük a népköltésben való előfordulását *is*: Ha nem soká lészünk véle *is* így szemben, felviszen magával végre az egekben (debreceni karács. miszt. Népk. Gy. 1 : 10). Kispirittyi falu végén foly el a kanális; enyéim vagy te, kedves rózsám, ha haragszik anyád *is*« (Csongrád m., uo. 2 : 240.) Tisza partján kiöntött a kanális; ülj le mellém, ha látja az anyád *is* (uo. 6 : 113, Somogy megyéből, de oda az Alföldről került ez a nóta).

Ez alkalommal Lehr Albert följújtja a *ha nem is tanítja* féle szórendi vitát. Azt akarja elhitetni a MNy. olvasóival, hogy ez a szórend úgyszólván nem is létezik, noha én ezt az ortodox nézetet már húsz évvel ezelőtt megcáfoltam. Őszerinte Arany János »valahányszor a szabálytalan szórendet hallotta erdélyiektől, megütközött rajta, mert bántotta a nyelvérzékét« és — ezért alkalmazta a Toldi Szerelmében nemcsak az annyiszor emlegetett helyen, hanem a 8. ének 18. szakában *is*: »Ha mindjárt térdig *is* elkopik a lábam.« Lehr a székely népdalokból sok olyan helyet idéz, ahol nem fordul elő ez a szórend, de maga idéz pozitív példákat *is* a Népk. Gyűjteményből, csakhogy tagadja bizonyító erejüket. Minthogy pedig én a Dunántúltra *is* hivatkoztam, ő azt mondja: »Én, ami a Dunántúlt illeti, inkább csak két esetben tapasztaltam a megengedő *is*-nek ezt a megrúgódását [így]: ha nyomatékos *nem* van a mondatban, pl. *ha nem is mondja* (e h. ha nem mondja *is*), vagy ha a hangsúlyos ige igekötős, pl. *ha el is veszi* (e h. ha elveszi *is*).« De »— teszi hozzá az ő szokott bátorságával — »ezt *is* többnyire magyarul tudó németek szájából.« (MNy. 3 : 418). S nagyobb következetesség okáért nyomban a következő lapon idézi egy pestmegyei hévizgyörki rendőr mondását, tehát nem németét, hanem jó magyarét, Sági Andrásét¹: »*Ha most föl is gyógyul*, nem lesz hosszú életü.« És nem magyarul beszélő németek, hanem tiszta magyar vidékek nyelvzokásáról szólnak a következő értesítések *is*; ezeket a kérdés tárgyalásában ismerni kellett volna s nem lett volna szabad mellőzni.

»Az *is* szócska, ha föltételes mondatban áll *is*, az igekötő, vagy más, az ígét kiegészítő határozó után következik: nem bánom, ha el *is* mongya,

¹ Hévizgyörk 1895 lakósa közt különben is 1866 a magyar (az 1900-i népszámlálás szerint).

ha aszt *is* teszi; nem bánom, ha agyon *is* üti» (Bács m. Nyr. 12 : 263). A bácsmegyei Ada nyelvjárásában is: »Föltételes, megengedő, bizonykodó természetű mondatokban a leghatalmasabb képzet kifejezőjéhez járul [az *is*]: Asztán mék hotyha szép *is* vóna, mit érne? Ha csak égyget *is* szósz még, kitekerem a nyakadat. Ha tagadó az állítmány, akkor *is* a *nem* után következik: Csúnyának *nem* csúnya, ha *nem isz* szép. Ha *nem is* hasznát, legalább *nem* ártott. *Nem* baj ah ha töb *nem is* lesz» (NyF. 37 : 45). Eb az inge, aki rád *is* gondolna (Arad m. Pécska; Kálmány: Koszoruk 1 : 103). »Nem szólok én semmit, ha mög *is* hász. Ha el *is* óvasom, akkó se tudok többet. Bolondújon meg, aki rád *is* gondol» (Nagykőrös, Vass Béla értesítése). Sebaj, ha a kezem oda *is* van, csakhogy a gatyám é *nem* szakadt (Nógrád m. Nyr. 5 : 179.). A palóc nyelvjárásban »az *is* gyakran kerül az ígekötő után is, pl. ha még *is* verem, méssé lesz jaó; ha ki *is* kergetém, mégis visszagyön; ha el *is* venném, mit érnék vélé?» (Nyr. 21 : 560). Heves megye déli részén: »Legszembetűnőbb eltérést az *is* használata okoz; általános sajátság, hogy mindig előbb áll, mint a rendes szórendi használatban. Pl. Ha el *is* vészem, akkor sē tudok vele ényi. *Nem* bánom, ha fel *is* fordú a világ» (NyF. 16 : 39). Az esztergomi nyelvjárás »az *is* kötőszót szintily módon használja a megengedő mondatokban; pl. *nem* átam vóna meg felelet nékű, akárhogy *is* akartam vóna; akár ha könnyes szemmel *is* néztem vóna utána; még kő menteni, ha életembe *is* kerül» (Nyr. 9 : 544). Szintúgy Vác-on (Nagy Sándor értesítése). *Nem* bánám, ha meg *is* halnék (Ugoicsa m. Nyr. 14 : 377). Az erdélyi példákhoz, amelyeket Lehr is idéz a Népk. Gy.-ből, járuljon még ez a szolnokdobokai adat: »Az *is* kötőszó... föltételes mondatban a *ha* kötőszót követő szó után áll: ha *nem is* adnál, mit bánám én» (Nyr. 17 : 316). — *Nem* bánom, ha be *is* fagyott a Tisza (Gyuri Bandi, néprománc, közli Abonyi L. PNapló 1891. XII. 20).

E szórendnek irodalmi használatát is kimutattam a 16. századtól kezdve a legjobb írókból is: Molnár Albert, Pázmány, Balásfy, Zrínyi, Teleki József, Brassai, Szász Károly munkáiból (MKSzók 1 : 46). Ime megszerzésül még egy pár idézet: De ha ugyan fel *is* indítanak, kérjük, bocsássa meg . . (Bornemissza: Préd. 213). Ha némelyek talán meg *is* eszmélik magukat . . (Káldi: Préd. 49). Bizony ha száz *nem is* volt . . (Pázm. Fel. 30). Noha Philemiléknek *is* akartok láttatni, de azért ugyan csak bagoly módon uhugattok (Balásfi: Csepregi isk. 185). Szerencse övéle *nem* játszott mint mással, ha ijeszteni *is* akarta csapással (Zrínyi 2 : 48). Ámbár néha el *is* ragad (Ráday Páltól idézi Négyesy Nyr. 18 : 472). De ha a közönség *nem is* félti többé alkotmányunkat a Pesti Hírlap embereitől, ha meg *is* van győződve, hogy ők a szabadság barátai . . , mégis nehezen veszi . . (Pulszky F. 1838., I. Eötvös J. Összes M. 20 : 6). Fogarasi János épenséggel mintának állítja föl ezt a szerkezetet: »Ha meg *is* halok (vagy: habár meg *is* halok), lelkelem élni fog» (Akad. Értesítő 1860. 1 : 117). Ha határoosságában ezt mindég *nem is* tudja megfogni, ha sok dolgoknak titkai földi szemei előtt mélyen el vagynak *is* rejtve (Teleki J. A m. ny. tökéll. 145; érdekes, mindakét szórend együtt). Mit ér, *ha* őt a haragos habokból a mentő sajkával *partra is* tévék (Petőfi: Szomorú éj). Ha *nem is* teszi vala fölöslegessé egy második cikk írását, legalább az elsőt csattanósan végezte volna (Brassai, Szépir. Figyelő 1 : 417). Ha ez a két dictum . . ki

is veszne a világból, nem búsulnék rajta (Brassai, Phil. Közl. 9 : 370; vö. uo. 366—7). *Bár ellenségem is volt*, de holtig siratom (Szász K. Nib.-ének, a végén). Ha ottkint valamennyien le *is* veretnek az ellen által, mi idebenn nem tágitunk (Szász K., Ebers: Egy polgárm. 2 : 49). Ha néha ki *is* ragadja lábait a középkor iszapjából, máskor viszont . . (Csiky: Taine, Angol irod. 1 : 230). A víztömeg, mint tenger omlott az alsó mederbe s ha ostromló sereget talált benne, azt tisztára kiséperte, *ha ezernyi is volt* (Jókai: Magyar Föld 34). [Visszakéri] a szerelmet, *bárha érte ezer kín is szaggatná szét* (Gyulai: Költ.¹ 124). *Ha igazán is festenének* s nem hazudnának sohase : a költő fia nemzetének, a rosszat nem mind írja le (uo. 159). *Még ha hiba is volna* prózában, . . semmi esetre nem volna hiba versben (Szász K., Nyr. 1 : 358). *Bármily jól is ment* az üzlet nyáron, de télen . . a pénz bezzeg elkelt fekete kenyérré (Belényesi: Egy pár facipő). Ha meg *is* bukunk, nem baj (Tóth B., Serao: Leányok 29).

Különösen gyakran fordul elő ez a szórend *csak* után; pl. *Ha csak* nyúlvadászatra *is* lépünk ki, kegyelmeteknek mindjárt azt viszik be, hogy ő felsége ellen indulunk (Tud. Gyűjt. 1838. 171). *Ha csak* egy házat *is* meggyújtottak, egész faluk égtének el miatta (Cserei: Erd. hist. 87). Ha az ellenség *csak* rá *is* lép [a szigetre], levegőbe röpül (BSzemle 55 : 473). Hotyha ühőzzája *csak* é kisujjá *is* nyú, az a kard mingyá é fog'gya vágnyi (Veszprém m. Nyr. 37 : 284).

Mindezek a nem mondva csinált példák azt bizonyítják:

1. Hogy nem *is* csak Erdélyben és a Dunántúl, hanem sok más vidéken *is* használja a nép a vitás szórendet.
2. Hogy igen jó írók *is* élnek vele.
3. Hogy nemcsak magyarul tudó németek élnek vele.
4. Hogy nemcsak a tagadó szóval s az igekötővel használják. Igaz, hogy legtöbbször ezekben az esetekben fordul elő, de ennek az az egyszerű oka, hogy a megengedő mondatokban legtöbbször az igekötőn vagy a tagadó szón van a nyomaték.
5. Végre, hogy Lehr okoskodásának egész alkotmánya agyaglábbon állott, — azért dült össze olyan könnyen.

SIMONYI ZSIGMOND.

RÉGI MESTERSÉG-SZÓK.

A nyelvész is érdekelheti az a régi árszabás, vagyis »az 1794-dik Estdtendőben Böjt más Havának hetedik, és több következő napjaiban tartatott Tekéntetes Nemes Bács Vármegyének Köz-Gyűlésében fel Olvas-tatott és helyben hagyatott Mester-Emberek kézi Munkai bérenek, és némü némü hozzá tartozó Materialék Árának meg határozására rendeltetett De-putationak Munkája«, mely a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat irattárából került a kezembe.

Közlöm belőle a nyelvileg figyelemreméltóbb szókat és meghatározásokat. Az árak jelzését (forint, denár; krajcár) s az akkori írásmódot mellőzöm.

Nyers bőröknek ára. Egy pár *negyedfü tinó* bőr. Egy pár *harmadfü tinó* bőr. *Harmadfü üszü* bőrt *hármát egy párban* számlálván *párban*. *Har-*

madfű csikó bőr. Rugot(t) csikó bőr. Dög birke kosnak . . . bőre. Egy dög magyar juh kosnak . . . bőre. Magyar juh toklónak a bőre. Birka toklónak a bőre.

Timárok. Középszerű fontos talp. Páczolt fél-fontos talp. Ló bőr fehérén kikészítve. Ló bőrnek kikészítéseért feketére.

Csizmaaiák. Egy pár férfinak való török kordoványbul selyem zsinorral pathóra varrott csizma. Egy pár férfinak való Magyar országi kordoványbul készített csizma pathó alá. Egy pár piros kordoványbul . . . varrott csizma. Sárga vagy fekete török kordoványbul . . . pathóra készült csizma. Egy pár egész-fej fejelés. Fél-fej fejelés.

Német vargák. Egy pár viaszkos bőrből fellebb sorsú embernek készített sarú kópáju (?) nélkül. Ha pediglen kopájával fog készülni . . . Ha pediglen ezen fellebb megjegyzett rendbéli sarukból lengyel formára készülni fog . . . Egy pár viaszkos sarúnak fejeléseért. Egy pár duplán varrott talp(p)al kordoványbul férfinak készített cipellő. Férfinak kordoványbul készült topánka zsinórral. Férfinak készült papucs kordoványbul quaterral. Asszony sarú kordoványbul. Asszony cipellő . . . Asszony pántofli kordoványból pántlika szegéllel.

Magyar vargák és bocskorosok. Ökör bőrnek kikészítéseért vörösre bocskornak. Egy pár bakancs embernek. Egy pár nagyobb bőr-kapcza borjú bőrből. Gyermekeknek való bőr-kapca. Egy pár nagyobb és legjobb telekes bocskor. Gyermekeknek való telekes bocskor. Jól kikészített nagyobb tsépü (?) bocskor. Telekes bocskor dupla sarku.

Magyar-szűgyártók. Közönséges dupla paraszt farhám. Közönséges dupla paraszt hám. Közönségesebb és alább való paraszt hám. Törött szűjből varrott közönséges paraszt kantár cigán(y) zablával. Lógós kantár gyepülével, a belső ága csatra vagyon csinálva. Egy pár egész böcsületesen varrott, jó szűjből készített rojtos nyereg szerszám minden hozzá tartozandó készülettel, úgymint kantárostul, szűgyellőstül, farmatringostul, kengyel szűj, heveder, leszorító szűj és két pistoltok lekötő szűjastul kötőfékkel együtt. Egy hasonló formán készített veres bagaria szerszám szírommal való cifrázás nélkül . . . Amely pedig nemcsak rojtosan, hanem rózsásan és szírommal vagyon varrva és tisztességesen elkészítve. Egy pár nyakló. Egy terhellyő szűj. Lekötő szűj avagy heveder. Egy magányos fekete rojtos kantár fehérvári avagy csikos zablyával. Karikás ökör hajtó ostor. Detto karika nélkül. Fehér szűjbul való két ágú korbács. Egy ágú közönséges korbács. Pénznek való gyűszű három csatra. Közönséges gyűszű egy vagy két csatra. Nyeregre való hermed szűj-nak párja. Bélelt paraszt farmatring egész. Perc maga. Francia farhám szűj isrángokkal.

Német szűjártók és nyeregjártók. Posta hámok fa hám, vagyis kumether nélkül. Ugyan ollyas posta hámok egészen bőrből készült kumetherekkel. Ordinari ló iga, vagyis fur kumether. Postilion puszta nyereg. Közönséges szekeres nyereg. Pisztoltok övedzővel együtt. Pisztoltok függesztő szűjjal. Duplázott hátulsó füles kocsis kantár vendégszárral. Kenderből való heveder . . . vánkussal. Négy személyre való hintóhoz szűjgyártó munkát illető szűjak ide értvén azon öreg két szűjat is, amelyen fekszik a hintó. Posta kocsi, avagy fél fedelő csezához egy pár jól elkészített öreg szűj, a melyre függesztik a korbát csattal együtt. Ágyhoz párna zsák. Köpenyeg zsák. Deszka oldalu négy tollan lóggó födeles kocsi bőrozése.

Szücsök. Egy nyári mente prémezéseért . . . ha a csináltató maga adja a *tábla béllést. A toldalékos béllelésért.* Mentének legjobb róka torokkal prémezése. *Róka mállal* megbélelt és róka torokkal megprémezett mente. Mente prémezése *házi gerénnyel.* Mentének fekete erdélyi *bodros báránnyal* megprémezése. Rókabőrnek *csávállása és kirámázása.* Fekete báránybőrből készített mostani módi *lengyel téli süveg.* Egy pár *kesztyű* róka lábból varrott. Farkas bundának varrása *fiókozva.* Fiók nélkül. Nadrágnak egész *irházása. Fenekig* való irházása.

Magyar szabók. Embernek való . . . zsinor vagy *borítással lengyelesen* elkészített mente. Selyem posztó bélelt nadrág *fonyásra.* Bélléses nadrág egy zsinorra. Detto három zsinorra *által kötve.* Általkötés nélkül. Közönséges laibli vagyis *bruszlík.* Nadrág *sujtás* nélkül hajtással. *Egész vagy három fertály kerék* bellelt köpenyeg. Fél kerék köpenyeg. Nadrág által kötve *ötsorosán formára.* Ha pedig a nadrág három sorjával léssen formára által kötve . . . Nyári mentének varrása egész selyem munkára *csipkézéssel.* Nadrág csipkézésre. Reverenda varrva és *tüzve.* *Csimáda* varrása. *Egész-rása* négy szélű szoknya. *Fél-rása* öt szélű szoknya.

Német szabók. Két *dalmatikának* varrása. *Angliai kaput. Városi német dolmány,* vagyis rok(k) Selyem posztóból készült *bugyogó.* Selyem posztóból készült *behes.* Gyermeknek való *tengeri hajósok forma* vagyis galotten ruha. Közönséges *bunda; kirije bunda.*

Asszonyi-ruhák. Angliai módra halcsonttal készült rekli. Asszonyi magyar öltözet, mely *vállból* és szoknyából áll, duplán csipkével, kiprémezve. Olyatin magyar ruha egy sorral kiprémezve, csipkével. Magyar váll laibli modjára. Vállnak borításáért ha le vagyon *tüzve.* Egy közönséges *tuschli,* szoknyával. Selyem *bohu mente.*

Gombkötők. Arany *borítás,* tiszta selyemre jó sűrűn verve. Gömbölyű arany zsinor. Fele arany fele selyem *borítás.* Fele ezüst fele selyem gömbölyű zsinor. Arany, ezüst, selyem *sujtás.* Teve szörből *sujtás.* Közönséges arany *láncolásnak* réfe. Detto ha skofiummal meg vagyon futtatva. Egy *csigára* egész selyem fonyás munka mentére és két nadrágra. *Rózsás* selyem munka mentére és két nadrágra. Egy latos motring ezüst, avagy arany mivelése ha *zsinort ver.* Ha pedig *gombot* vagy *ráncot ver.* Egy lat arany vagy ezüst skofiumnak mivelése.

Süvegesek és kalaposok. Tisztnek való magyar fekete *fodorsüveg.* Alábbvaló dupla fekete süveg. Fekete *botos,* melyet csizmára lehet húzni.

Szür-szabók. Szebenyi posztóból mástél-singes *kankó;* 1 sing fertályos; 1 sing 1 *furásos;* 1 singes *furás* nélkül. Szebenyi posztóból *szürkankó.*

Paplanyosok. Selyem pamukos bécsi formára levarrott szoknya; kockásan levarrott; igenesen levarrott. Bécsi formára virágokkal levarrott paplany. Kartonybul selyem *tükrrel* készült paplan.

Takácsok. Vankusoknak vagy párnáknak való vulgó két öles (?) párna héjnak való . . . *vászony.* Legvékonyabb *asztali-ruhának* réfe [abrosz?]. *Asztalra* való *keszkenyőknek* vagyis szalvetáknak szövése.

Asztalosok. Egy ablak ráma . . . 6 *láb nyom* magasságu. Salu . . . közép *ragasztóval.* Egy *keresztes ajtó* . . . *borítással.* Egy *két tükrös* . . . ajtó . . . *burítással.* Ajtó, béllés és *pártázat* nélkül. Nyoszola. Pohárszék. Konyhában való almariom fiók nélkül 1 ajtóra két *rekesztékre.* Egy *termesz* (?)

lábakkal . . . készült asztal. Egy fából való *vonyó-asztal* (kihuzó-a.) Sodró deszka . . . kemény fa rá mával *prémezve*. *Párna székh* vagyis kanapé. *Kamara székh* vagyis Leibstuhl. *Tornyos* koporsó. *Lapos* koporsó.

Kádárok vagy *pintérek*. Egy akós teli vagy üres hordónak *pintérezése*. Teli hordónak *abrincsolása*. Kádaknak akója, *összecsapozott* dongákkal. Tölcsér . . . bádog *csévével*, *keres*. Dettó *hosszikás*. *Vendél* kemény fából.

Kerékhjártók vagy *bognárok*. Fődeles koci . . . négy *tol(D)ra*. Vas alá való kerék. Nem vas alá való. *Öt kerekű* hintó rud *szárnyáért*. Szekér rud *fejfel* együtt. Dtto fej nélkül. Cséza *ferhéc* esztergalozva. Ökör szekér *vánkos* első vagy hátulsó. Koci *fergetyő* rövid, hosszú *rakonczával*. Hintónak első *tolla*. Az öt keréknek *forgója*. Csézának oldalas *korbája* ajtóval (korb: kosár). *Győri forma görbe koci* első és hátólsó saráglával. Ló után való két ruddal csinált négy kerekű taliga igenes oldalakkal és *csatlóval*. Nagy tizenkét schuchos *korcsola*. Két lait alá korcsola oldal fa. Ökör *tészlya* fejfel együtt; — fej nélkül. *Lógó* hámfával együtt. *Kissafa* hámfával együtt. Koci *juha*. Kerék *ékezése* duplán; szimplán.

Vasárosok. A *tóth* (tót) *vasnak* mázsája. Szántó *vasnak* való grécci *lepény vasnak* mázsája.

Lakatosok, Ablakra való lukacsos és igenes rostély; fonyott rostély. kosaras rostély; kiálló görbe vagy hasas rostély. Kilincses pléh. Ólmos v. rez, egész készület egy ajtóra borított pléhvel, olyatim gombbal, pántokkal, sarkokkal és felütéssel együtt. Pincze ajtóra v. más duplázott ajtóra való egy pár erős pánt, falban való sarkokkal által járó rekeszttel. Ha pedig fában ütődik a sarka. Kamara ajtó két pánttal . . . *bévonyóval*. Egy pár *pozsonyi patkó* sarkantyúval. Vas *aholó* tizenhat akóig. Asszonyi sarkos csizma patkolás homoru patkóval.

Kovácsok. Egy öreg német patkó két, avagy másfél fontos. Lukatlan patkó. Lukas p. Ó v. új sin *vasnak* felhúzása *fuharos* koci kerékre. Hátulsó ökör szekér tengelnek egészen megvasalása, ha a *marok vas* alul össze van kapcsolva és által foglalva. Kerék *pusházása* . . . a külső végében. Kétfüliű pánt. Egyfüliű pánt. Egy pár hosszú oldalaknak vasalása két *sassal*. Egy *sasra* új vassal. Ökörszekér löcs megvasalása *kánvásan*. Közönséges kerék-szeg. *Kalapos* kerék-szeg. Malomkorongnak *serpenyőivel* együtt megaczelőzése. Malomkorongnak *nádolása*. *Szántóvasnak*, *csoroszlának* nádolása. *Czimervasnak* szeggel együtt csinálása. *Üsztökének* csinálása. *Teszlának* egészen megvasalása *csikojtóval* együtt. Dtto csikojtó nélkül. *Csobollónak* vasalása. Ló májának megtisztítása. Ló erének megvágása.

Eötvesek. Ha valaki *égetett ezüstöt* ad az eötvesnek dolgozni . . . (stb.) Ami a rác eötveseket illeti . . . stb.)

Rézművesek és kolompárok. Közönséges réz gombok kétfelül való *gombházakkal* és ráncal. Hasonló gombok, ha ezüsttel . . . ha arannyal jól meg vannak futtatva.

Bádogosok. Istállóban való *likacsos lámpás*. Görbe hosszú öreg *hébér* vagy *szivárvány*. Kóstolni való *hébér* bádogbul, mely magában szíja a bort. Rostélyos tölcsér. Fiókos *fűszerszámos*, reszelővel együtt. Csillagos írósvej- töltő. Nagy kitaláló bádog kanál.

Kés-csinálók. Egy pár fekete csont nyelű paraszt kés *hüvelestül*. Zöld v. vörös színű pácolt csonttal kirkott kés *hüvelestül*.

Fésű-csinálók. Dupla-fésű, melynek egyik széle ritka, a másik sűrű. Puskapor tartó.

Kötél-jártók. Dupla-, szimpla közönséges *nyakló.* Rudallókötel. Borhuzó és hajókra vagy malmokra való spárgából készített finom kötel. Tiszta szőrből készített pánnya kötel. Ruhaszárzató kötel.

Fazekasok és korsósok. Egy mély fiókú zöld kálha. Vörös fiókos kemence. Tornyos kemence. Tornyos zöld kálha.

Báb-sütők. Egy tiszta viasz templomi szövétnek egy belű. Szurtos szövétnek.

TRENCSÉNY KÁROLY.

ISMERTETÉSEK.

A balatonfelvidéki népnyelv.

Irta *Édes Jenő.* Budapest, 1907. Athenaeum. Ny. Füz. 40. sz.

A Dunántúl nyelvéről hosszú ideig csak Vass J. tanulmánya tájékoztatott bennünket. Majd Kardos Albertnek a göcseji nyelvjárásról szóló derék dolgozata és a Nyr. kisebb-nagyobb népnyelvi közleményei nyújtottak róla egyre több felvilágosítást. A Nyelvészeti Füzetek megindítása óta azonban sűrű egymásutánban jelennek meg oly nyelvjárásleírások, melyek a dunántúli nagy nyelvjáróterület egyes részeinek tüzetes feldolgozását foglalják magukban. Beke, Horváth, Kertész, Szabó dolgozatai és a címül írt munka nyomán mindegyre világosabb képet kapunk a Dunántúl nyelvsajátságairól, bár akad még ezen a téren elég sok tennivaló.

Édes Jenő dolgozata nem az egész Balatonfelvidék nyelvjárását öleli fel, hanem csak azon területét, mely Badacsony, Köves-Kállya, Kapolcs és Alsó-Eörs között terül el. Azonban egy pár esetben rámutat a szomszéd nyelvjárásokkal egybekötő vagy elkülönítő vonásokra és megállapítani igyekszik a különbségnek okait is. A Balatonfelvidék nyelve *é-ző*, de az *ő* többször fordul benne elő, mint a legjellegzetesebb *é-ző* nyelvjárásban. Az *e*-je valamivel nyiltabb a köznyelvinél. Szerfölött kedveli a rövid magán- és a hosszú mássalhangzókat, sokszor ejt zártabb hangzót nyiltabb helyett, számos példát találunk benne a magánhangzók disszimilációjára, a szótagzáró és szövégi *l* majd mindig elmarad, de pótlónyújtást idéz elő, s végül jellemzi nyelvjárásunkat a mássalhangzók nagyfokú hasonulása. Kettős hangzót csak nyugati felében ejt. Ezért s mert ez a rész számos sajátságra nézve megegyezik a nyugati nyelvjáróterülettel, szerzőnk a nyugati és az alsódunántúli nyelvjárások közti határvonalul nem fogadja el — Balassa megállapítása szerint — a Zala folyót, hanem a Balatonfelvidék nyugati részét is még az előbbihez számítja.

A tanulmány hangtani része nagy szorgalommal, bő példagyűjtés alapján készült; igen részletes, pontos leírás, de a régi nyomon halad. Itt-amott nyelvtörténeti ismereteit is érvényesíti a szerző, de nem annyiszor, ahányszor szükséges volna. Az olyan hangváltozásokat, melyekre csak elvétve akad egy-egy példa, ne tárgyaljuk egyazon fejezetben a törvényserűekkel. Elég részletes az alaktan is, de a mondattani rész kevés érde-

kességgel szolgál. Beléje szorult egy rövidke szakasz a jelentéstanból is. A füzetnek több mint felét tájszók, szólások, népköltési termékek teszik

Befejezésül ide iktatjuk még néhány apróbb megjegyzésünket: A kukukk nézetünk szerint nem $a \sim u$ hangváltozás, hanem csak oly hangutánzás, mint a *kakukk*. A *kalán* nem $l \sim n$ hangváltozás, hanem hangátvetés. (Érdekes megfigyelní, hogy az ilyen tévedések mint vándorolnak át egyik nyelvjárásleírásból a másikba.) A *pök* a szójegyzékben eredetibb alaknak jeleztetett, mégis ott van a hangátvetésről szóló szakaszban. A *petroljom* viszont nyilván hangátvetés (a *petroleum* > *petroljóm* > *petroljom*-ból), de nem említi a szerző, csak a szövegben fordul elő 35. l. A *nyöll*, *föll*, *féll* alakok aligha keletkeztek az *áll*, *száll* analógiájára, mert hiszen ezek így hangzanak: *ál*, *szál* (v. ö. 20. l.). Nincsenek tárgyalva a következő pleonasztikus alakok: *asztat* 33. l., *kárboltot* 40. l., *májája* 40. l., *nyűjek*, *nyűjekek* 64. l. Népetimológia a *cirokhia* (fillokszera) 37. l. és a *portorigó* 65. l. A szójegyzékből a ritkább mellérendelő összetételek és a kontamináció példáinak száma is megszaporítható.

A tanulságos füzet Zala vármegye támogatásával jelenik meg s a leírt területet egy térkép szemlélteti.

(Szigetvár.)

CSEFKÓ GYULA.

Magyar nyelvkönyvek.

ABC és Olvasókönyvek. 1) „Az elemi népiskolák I. osztálya számára.” 2) „Az elemi népiskolák II. osztálya számára.” 3) „A nem magyar tanítási nyelvű elemi népiskolák számára.” 4) *Vezérkönyv a magyar szó megtanítására* (az előbbihez). Valamennyit írták: Benedek Elek, Körösi Henrik és Tomcsányi János. Budapest, Lampel (Wodianer) kiadása, 1909.

Szemre kellemes, olvasni élvezetesek ezek az ABC-és könyvek. Ha csak végiglapozza is őket az ember, szinte megérzi, hogyan termékenyül meg és nemesedik meg tőlük a zsenge gyermeki lélek. Micsoda nagy haladás is van ezekben a mi régi, színtelen, csupa erkölcsösséget papoló elemiiskolai olvasókönyveinkhez képest! Itt már merő szórakoztatás és észrevétlen tanítás az egész könyv. Szépen rajzolt képek, gondosan nyomott betűk, sok szép mese, vers, párbeszéd és találós mese, minden, ami csak kedves és hasznos egy komoly kis iskolás gyermeknek. Ha végignézzük a tartalomjegyzéket, mindjárt látjuk, milyen gondosan válogatták össze e könyvecskek szerkesztői azokat az írókat, költőket, akiknek magyarságával akarják meghódítani a magyar és nem magyar anyanyelvű gyermekek szellemét egyaránt. Benedek Elek, Pósa Lajos, Gyulai Pál, Gárdonyi Géza, Rákosi Viktor, Szabolcska Mihály, Földes Géza és az ifjúságnak még egy csomó kedves írója van itt együtt és tartja mesélő s tréfás szóval a kis olvasót.

A könyvek egymásutánja, anyaga nagyjában olyan, amilyennek a népiskolai tanterv megkívánja őket. Az első két osztály (illetve nem magyar ajkú vidéken a második osztály) anyaga felöleli a gyermekek foglalkozásának körét a felkeléstől a lefekvésig, öltözködését, táplálkozását, munkáját, játékait és imádságát, továbbá a felnőttek foglalkozásait, a mezei munkát,

a műhelyek és mesterségek életét és sok-sok mesét meg elbeszélést. Nem minden kifogástalan, ami benne van és sok leírás elevebb is lehetne, de együttvéve mégis csak a gyermeket környékező nagy világ van itt a könyv leveleire vetítve, szépen, értelmesen, magyarul. Nagy becsük e könyveknek, hogy sok használatos olvasókönyvtől eltérően, nemcsak a gyermek értelmi és érzébeli nevelésére vetnek ügyet, hanem erkölcsi nevelésére is gondolnak. A munka és a munkás ember tiszteletének gondolata, az irgalmasságnak, az emberszeretetnek, az állatvédelemnek, a virágok ápolásának lassú beleplántálása a hajlandóságaikba, az illedelmes és egészséges életre való útbaigazítások éppen azért lehetnek hatásosak, mert seholsem tolakszanak, mindenütt mint a nevelő szelid círógatásai érezhetők.

A gyermek számára írni, rég tudjuk már, nem könnyű mesterség. De csak most kezdik észrevenni, mi minden kell még azokba a leírásokba, melyeket 6—10 éves gyermekeknek szántunk, a szemléltetés ismert folyásain kívül is. A németeknél néhány brémai meg hamburgi tanító kezdett pár év előtt egészen egyszerű kis képeket írni a gyermekeknek a nagyváros életéből s ez egyszerre csodálatos világosságot gyűjtött a pedagógusok fejében. Ezek a példák terelték rá a figyelmet arra az egyszerű kis igazságra, hogy nem lehet a gyermeknek olyan pontosan, higgadt egymásutánban, aprólékos nyugalommal írni, mint a felnőtteknek. Hanem inkább mozgóvá kell változtatni a leírást, a gondolatok cikázásával, ahogy a gyermek beszél, aki szeret ugrálni az elmondásban, szereti az indulatszavakat, az elragadtatás kifejezéseit, a színeket, a megokolatlan közbevetéseket. Óh, egészen másképp kell írni a gyermekeknek, mint a régi iskolamester-bölcsesség hívé, valamint a gyermekszemnek szánt rajzok is egészen kezdetlegesekek, dadogók, furák a felnőttek és mégis igazak a gyermekek eszejárása szerint. Ez a kissé elevebb csapongás itt sem ártott volna helyenként. Hiszen sok helyütt, a házi vagy mezői foglalkozások leírásában, félórás cselekedeteket mondanak el a szerzők nyolc-kilenc sorban. A vajköpülésről például még falusi gyerekek sem mindnyájának van fogalma s amelyik nem ismeri, ebből a nyolc kurta sorból ugyan meg nem ismerheti. Ez a fogyatkozás alighanem onnan van, mert a leírások egy része prózába áttett vers. Rítmusos próza. Az ilyesminek azután nemcsak az a következménye, hogy a szemlélet, melyet nyújt, hiányos, hanem megsínyli a mondat, a szófűzés, a szórend maga is. Gyakori emiatt a névelő kihagyása, mint például: Üveges üvegtáblát tesz a farámába. Mázoló bemázolja szép színűre. (Helyesen: *az* üveges, *a* mázólo) (I. o. 37. l.). Béla boltba ment. (Helyesen: *a* boltba) (I. o. 14. l.) Még nagyobb hiba, ha az állítmány esik a ritmus áldozatául, mikor minden beszélgetésnél éppen a mondat lelkére kell a gyermek figyelmét ráterelni. Ezért jobb, ha a ritmus vész el e mondatból: Dézsácskában víz, jó friss víz benne (I. o. 53. l.), minthogy ilyen nagyon sír az állítmány után. Merész szófűzéseket még a versben sem szabad megtérni az elemi iskola alsó osztályaiban, melyekben éppen a jó, világos magyarság a fontos, nem az esztetikai igény. Ezért az olyan verset, amely így végződik, hogy »Ne legyen ez feledve nálad: Tiszteled apádat és anyádat« -- jobb akár egészen kihagyni. Ugy ezi, hogy: Vigyázz a lábadra, Mert eltaposni kár. Versek megválasztásában

egyáltalában nagyon óvatosnak kell lenni. Itt hajlik az elme leginkább arra, hogy megértés nélkül percipálja, ami szépen cseng, pedig ez a legnagyobb veszedelem és ezt kell leginkább minden okos tanítónak elhárítania. Ezért nem lehet olvastatni a népiskola második osztályában, még előzetes magyarázat után sem, Vörösmartynak azt a versszakát, melyben ez a sor van: »Lelje népe boldogságán örömét« (II. o. 1. l.) — gépiesen bemagoltatni pedig még kevésbé. Vagy ezt: »Ki voltál valaha országunknak istápjja.« (II. o. 5. l.) Szépnek szép ez a sor, de a héteves gyermeknek mégis csak khinaiul van írva. Általában: a versből túlságosan sokat nyújtanak e könyvek — hiszen ami próza, az is többnyire csak szemre az — viszont mese, elbeszélés, mondóka, tréfa, találós kérdés több is lehetne benne.

A nyelv azonban — nem számítva e pár hibát — egyébiránt mindenütt színtiszta magyar. Jó népies magyarság, nemcsak magyarosan, de a nép költészetének szellemében írva. Gyermekes búbáj van benne, talán több is a kelletőnél. Emiatt néhol már kissé édeskésnek, más helyütt parlagiasnak érezzük. Megjárja, ha az ember népköltési gyűjteményben olvassa az ilyesmit, hogy: »Állj meg szekér állj meg! Minek állanék meg? Búzárt rakunk reád, Azért állanál meg« — ott helyén van. De olvasókönyvi prózának kissé erőltetett. Mert ne felejtjük el, hogy a falusi gyermekeket sem népdalstílusra kell megtanítani, hanem egyszerű, jól folyó tiszta magyarságra.

Népiskolában csak egy elv lebeghet a tanító szeme előtt: mindent megértetni és semmit homályban nem hagyni. Egy-két értelmetlen ikerszó becsúszhat a népi eredetű mesébe, dalba, de mesterségesen is termelni őket, azt hisszük, felesleges. Mi szükség van olyan versikékre, melyek azzal kezdődnek, hogy: Hőc, hőc katona (I. o. 43. l.) és az ilyen Pósbácsi-szerű naivságokra, mint: Csingi-lingi-lánga (II. o. 8. l.). Vagy: Most tudtam elaltatni csicsíjába-bújába (II. o. 29.). Hangutánzás is megjárja okkal-móddal. De hogy a takácsmesternél való látogatás leírásában minden mondat ilyenformán kezdődjék, hogy: »Nyifit-nyafot, takácsmester, jó napot!« »Nyifit-nyafot, ez itt gyapot« stb. (II. o. 69. l.) — ezen már jóval túl vagyunk. Azt hiszem, az iskolás gyermekek is.

A metaforákkal is azért kell csínján bánni, mert mentől keresettebbek, annál kevésbé érti meg a gyermek. Hogy »a magot a föld *kebelébe* hintik« (I. o. 66. l.) szép, de ha azt írjuk: »a föld mélyébe« — jobban megértik. Ez a mondat: »A gyerek hazafelé kezdett lábalni, mikor *utána csilingelt* egy *ezüst* hang« (II. o. 24. l.) — két olyan szóképet is tartalmaz, amely egyszerű kis olvasója fejét megzavarja. Kívált mikor az ezüst hang csak azt csilingeli, hogy: megállj, Miska!

Ezeken a már felsorolt hibákon kívül is akad még egy és más igazítani való. *Megterített* asztal helyett jobb csak: *terített* asztal. (I. o. 56. l.) Idegenszerű a föltétesmód használata itt: *Kérte, adna* neki kölcsön egy kis eleséget, (helyesen: *adjon*, I. o. 7. l.). Németes ízű az, hogy: »*általános bámulat tárgy* volt« (magyarán: mindenki megbámulta) (II. o. 30. l.). »Keskeny ládikák fekszenek a gép alatt. *Egybe* a legszebb gabona hull.« (Helyesen: *egyikbe*, II. o. 24. l.). Magyartalanság van ebben is: »A falban ablakok vannak. Világosság jön be *azokon át* a szobába. (Helyesen: *rajtok*, I. o. 36. l.) Nem nagy hiba, ha azt mondják: »*Mindennap reggel és este*

imádkozunk," de mégis jobb így szólni: *minden reggel és minden este* (l. o. 47. l.).

Egy pár sajtóhiba is belecsúszott a könyvekbe, a hosszú magánhangzók pl. nincsenek mindig pontosan jelölve stb.

Szántszándékkal soroltam el kissé részletesebben a könyvecskék vélt hibáit. Csak ezekre akarok járnai a szerkesztőknek a hibák kiigazításában, nem gáncsolni akarom munkájukat. Mert amit ismertetésem elején mondtam, teljes egészében igaz: ezek a kis olvasókönyvek hasznosak, célravezetőek a tanító kezén, élvezetesek a falusi iskolák tanulóeregeinek. Legkivált pedig azokon a vidékeken, ahol nem magyar az anyanyelv. Az ilyen iskolák számára egészen külön ABC-t és olvasókönyvet állítottak össze a szerkesztők az előbbi két könyvből, amelyhez becses vezérfkönyvet írt Körösi Henrik. Az egész Curré módszerét követi és kívánja a magyar nyelv tanítására és csak aki a direkt módszer áldásos eredményéről meggyőződött már az iskolában, az értékelheti igazán e vezérfkönyvet. Alapelve ennek is az, hogy a beszélgetés középpontja maga a gyermek és az ő kicsiny világa. De amint eltávolodik a beszélgetés az iskola belső életétől, abban a mértékben kell igénybe venni az iskolai múzeum szerszámain, faragott játékszereit, szlőjd-munkáit, papiros-figuráit, agyag-készítményeit. Hasznos, leckékbe foglalt útbaigazítások vannak itt még arról, hogyan kívánja a szerző a magyar nyelv kapcsolatba hozatalát a gyermekek számolás-tanulásával, rajzolásával, kézügyességük egyéb gyakorlásával (mintázás, papiros-munkák, könyvkötés és kertészkedés közben) és szabatos, pontos katekiz-mussal törekszik a tornázás, dalosjátékok legkellemesebb módján szellemi kapcsolatot teremteni a gyermek mozgásai és a — nekik új — nyelv között. A serdülő léleknek meleg és derűs kapcsolatait, amelyek — remélhetőleg — sok derék kis polgártárral gyarapítják a magyar szó birodalmát.

NÁDAI PÁL.

Néhány szó Zolnai Gyula ismertetésére.

Legyen szabad röviden elmondani észrevételeimet Zolnai Gyulának a NyÚSz. második kötetéről írt bírálatához. (Nyr. 38: 124—134.). Azt hiszem, joggal tehetem ezt, hisz ebben a bírálatban szó, sokszor csufondáros szó esik rólam is, mivel ezen kötet létrejöttében részem volt.

Leghelyesebb lesz, ha elmondom, mi volt az én feladatom e második kötetben. Mint Nyr-béli (35:476) felszólalásom is bizonyítja, én is sürgettem a pótkötetet, sőt magam vállalkoztam az 1907. június végéig megjelent adatok összeírására is. Ha van az *addig megjelent* adatok közül olyan, amely nem került bele az új kötetbe, az talán az én hibám, lehet, hogy nem írtam ki azokat. Kornis értekezését is átnéztem, de nem találtam a sok műszó próbálgatás között kijegyzésre érdemes szót. Hogy az *inger* Bárány Péternél is megvan, az elég világosan megvan az első kötetben is, fölösleges lett volna azt újra elmondani; a *létok* nem él, tehát nem kellett kijegyznem. Hogy a *mereng* is kimaradt, annak az egyszerű oka, magyarázata, hogy erre a szóra csak későn, jóval az adatok lezárása után akadtam rá. Utóvégre valami határt csak ki kellett tűzni a közlemények-

ben, különben itéletnapig sem készült volna el az összegyűjtés. Ez magyarázza meg azt is, hogy Putnoky gyűjtéséről 1907 nyarán nem vehetem tudomást, hisz az csak az említett év szeptemberében jelent meg. Természetesen a magam gyűjteményéből sok adatot írtam össze, amely még addig meg sem jelent. Így a XVII. század nyelvújítóinak szókincsén kívül, hogy többet ne említsek, újra feldolgoztam Baróti Szabó szótárát, átolvastam, amint e kötetből ki is tűnik, nem haszon nélkül, Kovács János munkáit, s Kazinczy több művét. Csak azért említem ezt, hogy egynehány adat kimaradását igazoljam, hisz ha ezekre a magam gyűjteményében régebbi adat akadt, minek írtam volna ki a Nyr-beli vagy másutt lévő adatot, különösen mikor az sem alak- sem jelentésbeli változást nem tüntetett föl?

A szótárrá való szerkesztéshez nekem nagyon kevés szavam volt. Épen ezért erről nem nyilatkozhatom érdemlegesen. A bírálóknak némely kifogására azonban nem nehéz felelni. Én úgy látom, hogy ebben a kötetben megvan a törekvés arra, hogy az együvé tartozó összetételek egy címszó alá kerüljenek. Ime, amint néhány betűből kijegyeztem az: *állat, álom, árny, becsület, bélyeg, betű, bor, búcsú, csata, dícs, év, halál, harc* stb. összetételei egy-egy címszó alá jutottak. Ez a törekvés nyilatkozik meg abban is, hogy az *átmeneti* a *menet*, a *fogorvos* pedig a vele teljesen rokon összetételű *seborvos* alá került. Hogy sok összetett szó külön címszóként is szerepel, annak kétféle okát sejtem; egyik az, hogy ezek az összetételek külön címszókként vannak az első kötetben is, másik, hogy fontosabb, érdekesebb új szók.

A szómutató, amelytől Zolnai minden értéket megtagad, valóban nagyrészt az én munkám. Azért mondom, hogy nagyrészt, mert a második kötetet nem én dolgoztam föl, nem én céduláztam ki; készen kaptam az anyagot, csak beiktattam az első kötet adatai közé. Lehet, hogy én hagytam ki egynehányat a sok ezernyi apró cédula közül, lehet, hogy a szerkesztő figyelmét kerülték el. De túloz és téved Zolnai még annak a pár adatnak felsorolásában is, amelyről azt állítja, hogy sem a maguk helyén nincsenek, sem a szómutató nem mondja meg, hol keressük őket; mert az *államgazdász* ott van a 409. lapon, amint rá is mutat a szómutató *állam-*, 409. sora; az *ékkő* is megtalálható, amint a szómutatóban lévő *ék-*, 58, 438. sor mutatja. Az *életkedv*, *elmeagyógyász* szavakkal épűgy áll a dolog, mindegyik megtalálható, csak azon a lapon kell keresni, ahol az *élet-* és *elme-* összetételei tárgyalva vannak.

Ezek az egy címszó alá foglalások a szómutatóban a szerkesztő tanácsára csak azért történtek, mert minden egyes összetétel külön lapozása nagyon megnövelte volna a szómutatót s ezáltal még jobban megdrágította volna a könyvet. Igaz, hogy ez a hely- és költségkímélés ártott az ügynek, s nehézkessé tette a szavak megtalálhatóságát. Természetesen az olyan szó, amelyre nincs adat, nem is került a szómutatóba, ha a szövegben említve van is. Így például az épen kifogásolt *lopódzik*-ra a második kötetben nincs adat, tehát szükségtelen is volt a kutatót ide utasítani. Az 522. lapon csakis a *belopódzik* van tárgyalva és ez föl is van véve a szómutatóban, nemkülönben a *fedelet* is *fődelet* alakjában.

De legkönyvebb megfelelni Zolnainak következő kifogására: »Hely-

telen az az eljárás is, (és itt már csakugyan elkelt volna az a bizonyos »szakavatottság«) hogy némely szók pl. *fölmül*, *fölhalad* csupán nyelv-újításkori, vagyis ma már ismeretlen alakjukban vannak a mutatóba fölvéve, s mai alakjuk: *fölmül*, *fölmülhalad*, amelyek alatt keresnök, s amelyek alatt tárgyalandók is lettek volna, hiányzanak. «Ámde a *fölmül*, *fölmülhalad* régi jó magyar szók (l. NySz.); mit keresnének hát ezek a NyÚSz-ban, vagy a szómutatóban? Ha Zolnai bírálói tisztéhez mérten ennek utána nézett volna, nem követelné ettől a szótártól, mely véleményem szerint sem etimológiainak, sem oknyomozónak nem készült, s befejezetlen, részletmunka lévén egyebekben kívül már csak ezért sem mérhető a NySz. mértékével, mondom, nem követelné, hogy azt is megmagyarázza: »Miért változott pl. Kisfaludy, Széchenyi *fölmülni* szava *fölmülniura*?» Itt a fejlődés egészen ellenkező irányú. Teljesen szükségtelen lett volna tehát itt az én — Zolnaitól fölhányt — szakavatottságom, amint hogy az ő kifogása, kérdése is szükségtelen.

Abban, hogy a második kötet szó szerint átvette a helyreigazításokat a néhány sornyi magyarázattal együtt, a közlők és közlés helye nélkül, azon nem fog megütközni az, aki meggondolja, mily helytelen dolog lett volna még jobban megtömnni a szótárt nevekkal és a Nyr. vagy a MNy. vagy más folyóirat örökös emlegetésével. Ki kell különben jelentenem azt is, hogy én épen a szerkesztő utasítására mindazoknak a neveit összeírtam, akik csak parányi helyreigazítást is közöltek a NyÚSz. első kötetéhez. Ez a névsor, amint látható, az előszöből, ahová szánya volt, kimaradt. Okát nem tudhatom.

Egyébiránt nem ártott volna ezeket a helyreigazításokat mellőzni; sok tévedés maradt volna ki velük az új kötetből. Csak egyet említek. Az 525. lapon találhatjuk a *megszünni* szót; ezt olvassuk róla: »Ez igének németes-franciás szerkezete Bárótzinál 1774. (Kassánda 4 : 201).« Következik az idézet. Ezt az adatot Zolnai közölte (Nyr. 32:165) a következőképen: »*Megszünni*. Ez igének infinitívussal való németes-franciás szerkezetét először 1774-ben Bárótzinál találok . . . (idézet) . . . A NyÚSz-ban nincs meg.« Bár most se volna! Mert bizony ez a szerkezet se nem németes, se nem franciás, se nem Bárótzinál van először. Tessék csak elővenni újra a NySz-t! A kódexekből van rá idézet, MA-ból, s más régi íróból. Magam is tömérdek adatot idézhetnék a régi nyelvből Pázmánytól kezdve Bárótziiig erre a szerkezetre. Zolnai itt a nyelvtörténeti alapot mellőzi és alap nélküli fejtegetése, sajnos, belekerült a NyÚSz-ba.

A »részletes észrevételek« között is akad helyreigazítási való. A *sörház*-ról például azt mondja: »A NyÚSz. — hacsak rossz helyen nem lappang — a szómutató tanúsága szerint sem ismeri.« Dehogy nem ismeri, sőt jóval előbből ismeri, mint Zolnai közli. A szómutató tanúsága szerint is ott van a —ház összetételei között a 476. lapon. A *vallásszabadság* is megvan a NyÚSz-ban, még pedig épen Márton J. szótárából.

Ami végül a *szivacs*ot azt a »furcsa kis cikkeskét« illeti, amelyre a bíráló már jó előre felhívta a figyelmet, s ahol nekem »igazán közbe kellett volna lépnem« azzal a sokszor szememre hányt »ismert szakavatottsággal«, én nem találok semmi furcsát, semmi különöset abban, hogy a NyÚSz. szerkesztője megemlítette azt, hogy élt egy, a mai szivaccsal teljesen rokon hangzású szó nyelvünkben, de *szivacs* (Balaton m.) jelen-

tésben. Bödei két adata, a Tsz. egyező alakja különben is szinte kizárják Zolnainak sajtóhibát látó föltevését. Egészen fölösleges lett volna tehát itt bármiféle közbelépés, akár a »szakavatott« akár az »igénytelen« nyelvészé.

Az én »szakavatottságom« különben ne fájjon Zolnainak; jól tudom én, hogy csak buzdító szó ez ott az előszóban a jövőre nézve, s jól tudja mindenki, aki csak némi figyelemmel kíséri csekély munkaerőmet, hogy ez a szerkesztői kifejezés nem vonatkozhatik a szömutatóra, amelyre rá akarja tolni a bíráló, hisz ilyenemű munkával csak most próbálkoztam először. Egyébiránt ha a nyelvtudomány nagy határának egyik dűlőjén jártasságra töreksem, csupán az ügy iránt való szeretetből teszem; ebben a törekvésemben szívesörömet fogom hasznomra fordítani e bírálótnak komoly szavait, de gúnyolódása közben megesett »félreigazításait« sem hallgathatom el.

SIMAI ÖDÖN.

NYELVMŰVELÉS.

† *Gyógykovács*. Antibarbarusokban és a nyelv művelés nyelvőri rovatában a kereszttel megbélyegzés jele ugyan, de ezúttal szokottabb értelmében kell fogadnunk, mert temetni jöttem a *gyógykovácsot*, nem szidalmazni. A Rendeleti Közlöny 1909. ápr. 3-iki számának élén a honvédelmi miniszternek 4136. sz. rendeletéből mély megilletődéssel olvassuk, hogy a NyUSz. nemleges tanúsága szerint ismeretlen származású *gyógykovács* jobblétre szenderült. E rendelet ugyanis ékes magyarsággal tudunkra adja, hogy »a m. kir. honvéd *gyógykovácsok* *összetes* [!] állománycsoportjának *felhagyása* [értsd: *Auflassung*] mellett« *patkolómesterek* rendszeresítettek, a *gyógykovácsok* ezentúl *patkolómestereknek* neveztetnek s a *gyógykovácsjelölt* elnevezés helyébe a *patkolómesterjelölt* elnevezés lép. Bár az egész rendelet fogalmazása olyan, mintha nem a magyar honvédelmi minisztériumból, hanem a közös hadügyminisztérium bécsi hivatalából került volna napvilágra, mégis őszinte örömmel üdvözljük benne a nyelvújítás egyik osztrák-magyarságú korcsműlöttének, a *gyógykovács*-nak eltörlését. Ez a szó a német *kurschmied*-nek szolgál fordítása volt és teljesen idegen a magyar észjárástól, míg a *patkolómester* egészen magyaros és minden tekintetben kifogástalan elnevezés. A németeknél, úgy látszik, a népies észjárás ruházta az állatorvosokra a *kurschmied* nevet, mert Paul szerint (Deutsches Wörterbuch, 2. kiad. 1908.) falusi szokás a beteg állatokhoz a kovácsot hívni, aki a lovak egy és más bajához értvén, a nép előtt némi orvosi tekintélyhez jutott. Míg azonban a német elnevezésben ilyenformán népies fölfogás tükröződik, a magunk boldogult *gyógykovács* szavában volt valami a nagyzás hóborjtjából, s örvendetes dolog, hogy ezt a magyartalan s amellet nagyhangú és nevetséges kifejezést végre olyan magyaros és természetes névvel tudják kiküszöbölni, minő a *patkolómester*. Vajha az *összetes* és *felhagyás*-féle szükségtelen újszerűségek és németességek megszüntetését is mielőbb jelenthetnők, mert a magyar *fölhagy* ugyan *valamivel*, de nem *fölhagy*, hanem *megszünt* *valamit*, az *összetes* szóra pedig az *állomány* fogalma mellett alig lehet szükségünk, úgyhogy a *patkolómesterek* rendszeresítését elegendő lett volna egyszerűen »a *gyógykovácsok* állománycsoportjának *megszüntelésével*

egyetemben foganatosítani. Az *összetes* egyébként a *konkretual* (Ballaginál *concretal*) szónak a fordítása, amint kitűnik a minisztériumunk rendelkezését megelőző közös hadügyi intézkedésnek következő szavaiból, mint a hibázatotott magyarságnak előre is sejtett osztrák forrásából: »Seine k. u. k. Apostolische Majestät haben . . . anzuordnen geruht, dass der *Konkretualstatus* der Militärkurschmiede *aufgelassen* und an deren Stelle Beschlagmeister kreiert werden« (Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer 1908. dec. 29-i sz.).

ZOLNAI GYULA.

Pontoskodó szövegyszerkesztés. Már egyszer szóvá tettem (36:39) mai íróinknak azt a pontoskodását, mely a vaskalapos iskolamesterek pedánsságára emlékeztet, hogy t. i. *szavahihető* emberek helyett *szavukihető* embereket mondanak. Az effélék napjainkban mindinkább terjednek mint a következő idézetek is mutatják:¹ A szegény, ártatlan, *pénzükkfosztott* parasztok a vesztéségen kívül még be is csukatódnak (BpNapló 1908. VI. 25. 5; különben is magyartalan mondat). A kapukon senkit be nem bocsájtottak, sem a törvényszéken *dolguk akadt* ügyvédek, sem a védőket (MHirlap 1906. I. 9.). Erre fegyverkezni is kell, nem *lelkők vett* házszabályokkal, hanem egyebekkel (BHirl. 1904. XI. 13. 2). — Őt a gonosz *bestefiai haramiák* nem bántották (Eötvös K. A két Ördög vára; de uo.: *Kutyafia rabló népek* udvaromra törtek). — Az idő még *anyák és nagyanyák korukban* sem bírta szépségüket eltorzítani (Beniczkyé Bajza L., B. Hirl. 1882. I. 5. 12).

ANTIBARBARUS.

A főváros és a helyesírás. Bárczy István dr. polgármester — mint f. évi március elsején olvashattuk a lapokban — rendeletet adott ki, amelyben arra való hivatkozással, hogy a főváros hivatalos irataiban a helyesírás nem egyöntetű, sőt olykor egy és ugyanazon iratban különféle helyesírási elvek érvényesülnek, utasítja a főváros összes hivatalait és intézeteit, hogy ezentul az iskolai helyesírás szabályait alkalmazzák. Rendeletéhez a polgármester táblázatot csatolt az iskolai helyesírás szabályairól, a főváros hivatalainak és intézeteinek személyzete közt való szétosztás végett. — Ugyancsak március hó 20-án a székesfőváros polgármestere a következő levelet intézte a Magyar Nyelvőr szerkesztőjéhez: »Mégkaptam azokat a Helyesírási Szótárakat, amelyeket a fővárosi hivatalok közt leendő szétosztás céljából nekem elküldeni méltóztatott és kérem Nagyságodat, fogadja ezért a szíves előzékenységéért őszinte köszönetemet.« — Az idézett napihír alkalmával azt írta a Népmvelők Lapja (márc. 16-án, 221. l.): »Örülünk ennek a rendelkezésnek, mely a modern gondolkodás győzedelmét jelenti, mert az iskolai helyesírás a legegyszerűbb minden más közt. Pedig ebben a tekintetben ez az első irányadó. Nincs időnk fölösleges betűk írására. Ezzel az iskola tanítása közelebb jutott az élethez. A posta már rég elrendelte ennek a helyesírásnak a használatát. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy egy-két iskolában még mindig maradiskodnak a régi helyesírással, jó lesz, ha most — fölébrednek.«

¹ Ezúttal még egy-két régi ilyen mondatot idézek, az egyiket Geleji Katonától: Magokban is öszevoimlandók és *inok-szakadoztak* (Ttk. 3 : 1042.), a másikat Dugonicstól: *inok szakadozott tagok*. Ellenben Aranytól: *szárnyszegett dalok* (A dalnok búja), nem ám *szárnyszegett dalok*.

MAGYARÁZATOK, HELYREIGAZÍTÁSOK.

A tagadó szó mint főnévképző. A 16. és 17. századbeli magyar nyelv elég sok példát szolgáltat arra, hogy a tagadó szónak főnévképző szerepe is volt, azaz a főnév elé járulva belőle ellenkező jelentésű szót alkotott. A mai köznyelv már nem ismeri ezeket a sajtáságos képzésű főneveket, tudomásom szerint a népnyelvből se mutatták ki az eddig megjelent nyelvjárási tanulmányok, úgy látszik, mintha egészen kivesztek volna a magyar nyelvhasználatból. Gyarmathy Sámuel még élőknek ismeri az ilyen szavakat: »Igen nevezetes, hogy egy egész ki-mondásból (sententia) egy nevezőt csinálhatni p. o. Bátyám a milyen *nem gazda*, a felesége éppen olyan *gazdasszony*.« (Nym. 2 : 59). Gyarmathy tehát úgy magyarázza a *nemgazda*, *nemgazdasszony*-féle szavakat, hogy azok egész mondatból váltak ki, vagyis szerinte a tapadás tüneményével van dolgunk. Ez a magyarázat nem helyes; nem a magyar nyelv fejlesztette ki ezeket a szavakat mondatból való kiválasztás útján, hanem készen kapta őket a szláv nyelvekből. Az itt következő régi példáim mását megtalálhatni a szláv nyelvekben.

Nembarát: Tudom, hogy az én *nem barátom* ott vagyok és nem akarnék annak okát adnom, azmit most is kerülök. (1556-ból. Tört. Tár. Újf. 5 : 278). Bizon fellek, hogj *nembaraty* vannak k[egyelmednek] Lev. Tár. 1 : 221). Wadnak Zenerben olj *nem barátjm*, . . . hogj nagjobj wjghzasom wagjon dolgokra, hogj nem az tervezeth zörenth walo ellenseg ellen (uo. 229). Ez fele pedig hazvgsagokat senki egeb nem zerzete, hanem az k. *nem baraty* (uo. 235). Ne erüllyenek *nem barátink* rajtta (Tört. Tár. Újf. 8 : 540). Az mi *nem barátink* miellik ezt te kegyelmednél (uo). Annak felette, a mi maratt Kdnek a sok ellenségtől, Kdnek megírhatom : sok állnok *nem barátainktól* elsőben a juhokban maratt mindenestől 359 (uo. 6 : 307.) Az feljöl leirt marhámot azért akarom írásban hagynom, hogj üidő előtt néminemű *nem barátim* el ne tikoználák (Tört. Tár. 1883 : 579). A *nembarát* szó, amint ezekből a példákból kiviláglik, ellenséget jelent, de nem az ország külső ellenségét, hanem inkább rosszakarót, személyes ellenséget, amilyen például a rossz szomszéd.

Nemjámbor: Erössen hagyjala, megys sertet wala, en nemes vram ig' iarek wele az *nem iamborral* (Lev. Tár. 1 : 61). Az lathor hazudóth mynth *nem yambor* es mosslek ember kelek (uo. 6). Egy nőtlen *nem jámbor* (Pázm. Öt lev. 242). A *jámbor*-nak, amint az etimológiája is bizonyítja, főnévi az eredeti jelentése : homo bonus, Biedermann; a *nemjámbor* értelme rossz ember, homo pravus.

Nemember: Repat elvettem vtak szep tyztan vannak . . . valaki be jőw nem szyd meg erte, hog' ezt mondana, *nem ember* banýk vele (Lev. Tár. 1 : 97). Utoljára egy *nemember* válik belőle (Fal. U. 359); *nemember* = hitvány ember, embertelen ember.

Ezeken kívül szórványosan még mások is előfordulnak : Én le neu vettem süvegem, mint *nem uram* előtt (Tört. Tár., Újf. 1 : 346). Néki a *nem gond* is gond (Dug. Pb. 1 : 119).

Pletersnik szlovén-német szótárában az ilyen tagadószóval képzett szavaknak egész garmadáját találhatjuk; csak néhány példát idézek, amelyek

világosan mutatják, hogy a *nembarát*-féle szavak keletkezése joggal tulajdonítható szláv hatásnak:

človek: Mensch, *nečlovek*: Unmensch; *mír*: Friede, *nemír*: Unruhe (vö. a *Nemere* magyarázatát Nyr. 36: 283, 430); *milost*: Gnade, *nemilost*: Unmilde, Ungnade stb.; *prilâtelj*: Freund, *neprijâtelj*: Unfreund, Feind. (Ugyanílyenek a horvátban, tótban stb.).

Az ígéből képzett főnevek előtt a tagadó szó magyar sajtáságnak látszik; az ilyen szónak a keletkezésére áll Gyarmathy magyarázata: ezek mondatból váltak ki: Meg kewldek T. levelenek massať, kyt az Bassa Andrastwl kildet wala T. jozagogom *nem bantassairt* (Lev. Tár 1: 50. Ezféle magad mentésedet nekem való *nem írásodrul* bé nem veszem (Nád. Lev. 18). A falukon való éjjeli és nappali *nem cirkáltás* (Gazd. Sz. 5: 468). Biró szava *nem jogadásának* büntetéséről Tört. Tár Ujf. 6: 577.)

Hasonlóképen szláv hatás nélkül is könnyen érthetők az ilyen mellénevek: Többre men:énk, sok *nemjó* maradna el tőlünk (Fal. 666). A *nem jót* is jóra fordíttya az okos (Dug. Pb. 2: 123). Egy *nembornemissza* anglus (Fal. 303). *Nem-fehér* arcú hegedüsein (Kaz. Pály. 205). *Nem szerencsétlen* képe valék egy halottiból feltámadottnak (uo. 208). — L. ezekről a kapcsolatokról Kicska Emil fejtegetését Nyr. 21: 393.

KERTÉSZ MANÓ.

Néhány helynévről. *Guar* Vas megye sárvári járásában. Így is írják: *Guor*, *Guór*, *Gór*; a régiségben, 1333-tól 1490-ig, *Gwar*, *Gworr*, vagyis *Guar*. Kétségkívül azonos a 6. században élt szent *Goar* nevével, kitől a rajnavidéki *Sank-Goar* is nevét vette. Azonban a magyar hagyomány alig tud valamit szent Goarról s egyáltalán a *Goar* személynévről, s így az a kérdés merül föl (noha most *Guar* tiszta magyar helység), nem függ-e össze ez az elnevezés valami rajnavidéki bevándorlással.

Szepeth, zalamegyei helység, 1362 óta ismeretes (l. Csánky). Egy legújabbban közzétett 1561-i dunántúli levél megvilágítja e névnek eredetét (Tört. Tár 1909. 220.). Ott azt olvassuk: „Az helt meg nem vehetéjek, mert délről az árokból el apott volt a viz, . . de azért alól oly igen nagy sara volt, hogy soha az ember el nem mehetett benne. Enneid felől [innét fölül] száraznak teccet, de alól nagy sáros *szepedek* volt, annéra, hogy ember el nem mehetett benne.“ Ez a szó különben ismeretlen nyelvünkben; úgy látszik vízfolyást jelentett. A szintén zalamegyei *Szepetnek* és *Szepezd* helynevekre is emlékeztet. [Vö. óbolg. *sopotŭ* csatorna és szlov. *sopot* vízesés. — *A szerk.*]

Alattyán, helység a Zagyva közelében, eredetileg két névből van összetéve: *Alap-Tiván*, vö. a Várad Regestromban (1217): *Oluptiuan*. Az *Olup* mint helynév és személynév többször előfordul a régi oklevelekben (l. Czinár Indexét), Anonymusnál is az *Alup-Tolma* névben. Török eredetű név, a török-tatár nyelvekben *alp*, *alip*, *ālep* hőst jelent. Ma is van két *Alap* nevű helységünk. — A második tag külön is előfordul mint személynév: *Tivan* 1237. Haz. Okm. 1: 19. — *Alattyánban* a *v* elveszett, a *pt* *tt*-vé hasonult, a *ti*-ből pedig *ty* hang lett, mint *hostia*: *ostya*, *Scythia*: *Szittyta* stb.

Erdély. Már Kassai József megemlíti szótárában (2: 96, 1: 166), hogy *Erdély* tkp. *Erdölve* volt, azaz erdön-túli föld, s hogy hasonló összetételek

Havas elvő föld, később *Havaselföld*, *Havasalföld* (vö. „Nem volt annál szebb hajdan egész *Havaselig* sehol“, Jókai: Erd. ar.¹ 2: 12) és a kolozsvári *Hid-elve*. Érdekes, hogy Horvátországban, Károlyváros közelében ma is van *Erdelj* nevű község és ilyennevű puszta is; nyilván magyar eredetű név s alkalmasint *Erdély* nevével azonos elemekből alakult. Szerém megyében is volt 1237-ben *Erdeul* nevű falu (l. Jerney és Czinár), mint ugyanabban a megyében maiglan van *Erdevik*, vagyis *Erdővég*, Verőce megyében *Erdut* = *Erdőd* és Bjelovár-Körös megyében *Erdovec*; ez utolsó nyilván a magyar **Erdőfalu* fordítása. — Bár foglalokna valaki a horvátországi magyar eredetű helynevekkel, értékes eredményeket várhatnánk belőle mind nyelvészeti, mind történeti szempontból.

Szittyá. Noha nem helynév, ez alkalommal meg említék a *szittyá* szó történetéhez egy érdekes adatot. Hogy a *Scythia* nevet eleink *Szittyának* olvasták (l. Nyr. 38: 88), arra Virág Benedek Magyar Századaiban is találunk egy bizonyítékot (Toldy kiadása 1862. 1: 14): »Anonymus *Szittyának* nevezte azt a földet, mely »nagyon kiterült hosszára és szélire.« Ez szerint *szittyaiaknak* tarták magokat.«

HISTORIKUS.

A hétfalusi csángók nyelvéről. Pál András Nyr. 37: 278 hibául rója fel nemcsak Erdélyinek, de a többi kutatónak is, hogy a hétfalusi csángókat egy kalap alá veszik s nem különítik el a háromfalusiakat a négyfalusiaktól. Sőt azt mondja, hogy ebben Erdélyi Kolumbán után indult. Ámde a felhozott példákban sok a tévedés. Hiszen találunk különbséget, különösen az újabb időben, de e különbség határa nem a négy- és háromfalusiak között van. *Különbség van az eredeti csángó nyelvjárás és az újabb csángó beszéd között*, úgy, hogy különbséget tehetünk egyazon család tagjainak nyelvjárása között is, mivel a család öreg tagjai, kik még a valószínű csángó nyelvjárást beszélnek, és a család ifjabb tagjai, kiknek nyelvét vagy az iskola vagy más nyelvjárások (pl. midőn szolgálatba vagy katonának mennek) megváltoztatják — beszédük módjában nem egészen egyeznek. De ez megtalálható az egész Hétfaluban egyaránt. Mindenütt van olyan elem, melynek nyelve a köznyelv felé közeledik, de az öregek mind a hét aluban egyformán beszélnek az igazi csángó tájnyelvet. Pál ezt nem vette figyelembe s az ifjabb nemzedék nyelvét vetette össze Erdélyi felhozott példáival, melyeket az igazi csángó nyelvjárásból merített, abból, melyet Négy- és Háromfaluban teljesen egyezően beszélnek. Egész Hétfaluban egyforma az: *ajszu, hojszu, új* [így], *úgy* [úgy], *vigyázz, innyen, unnyan, minnyen*, s Háromfaluban is így biztatják egymást: *komjé hej, üssünk a kutyát!* Az *ajszu* szónál megjegyzi Pál, hogy csupán ez az egy, melyet *j*-vel ejtenek. Ha tapasztalatom nem is bizonyítaná, hogy Háromfaluban is *hojszu, vigyázz* és nem *hosszu, vigyázz* alakok használatosak, Pál ezen előbbi megjegyzése valószínűvé, sőt csaknem bizonyossá tenné ama következtetést, hogy az analógia alapján a *hosszu*-t is *hojszu*-nak, a *vigyázz*-t is *vigyázz*-nak ejtik. — Azt mondja Pál, hogy »a -val ragnak, ha az előtte lévő szótagban *a* van, az *a* hangja mindég *o*-nak ejtődik ki: *lábvol, apámvol, hátvol*.« Ez nem áll! Ilyen nincs, hanem igenis: *lábval, apámval, hátval*, ahogy Erdélyi nagyon helyesen írta. Pál szerint a zsebkendőre egyik faluban sem

mondják *kusrova*, hanem *zsebrova*. Igaz, hogy általánosan így hívják s inkább a fejkeszkenőre mondják *kusruva*, de a csángó zsebkendő helyett akárhányszor, ha a szükség úgy kívánja, asztalkendőt vagy kisebb fajtájú fejkendőt tesz zsebébe, mely a rendes zsebkendőt helyettesíti. A *flänër* szó magyarázásánál igaza van Pálnak, de már, hogy a *petrezsejem*, ahogy Erdélyi írta, helytelen volna, tagadom. Használják mind a *petrezsejem*, mint a *pèterzsejem* alakot. — Az *uó, üö, ié* diftongusok az egész csángó nyelv-járás területen fellelhetők s Háromfalu sem kivétel. — »*Bucsálódik* = töpreng; ez az értelmezés sem helyes« mondja Pál s a *nyugtalankodás-t* tartja megfelelőnek. Szerintem a 'töpreng' sokkal hivebben kifejezi a bucsálódik jelentést. Gyűjtésemben van is példa reá. Mikor szomszédunkat egy varrógép-utazó becsapta, az asszony átjött hozzánk tanácsot kérni. Választaniok kellett ugyanis, hogy elfogadják-e a gépet vagy nem (de ez esetben perre kerül a dolog). Ekkor mondta az asszony: »Az uram es annyit *bucsálódik* s még sem tudunk, hogy mit es csináljunk.« Tehát a gazda töprengett azon, mit tegyen. — A *paszuj-t* mondják *faszola* és *faszofká*-nak is egyaránt. A padlást egész helyesen mondta Erdélyi *hivu*-nak; sohasem hallottam a Pál emlegette *hiba* vagy pláne *hiba* elnevezést.

(Veszprém.)

MAGDÓ-PANDI ISTVÁN.

Paszita, *paszit*, *pocéta*, *pucita* a Dunán túl s a székelyeknél (MTsz.; de Tolnában így is: *poszet*) a. m. 1) kereszteléskori vendégség, 2) vendégség, 3) gyerekágyasnak vitt eledel. Szilády Áron így magyarázza: »A *paszitot*, *paszitát* a leghihetőbben a *baptisma*-ból etymologizálta a nép.« (RMK. 4 : 383). Ez fölötte furcsa magyarázat s igazán nem sokkal mód-szerűsebb, mint a CzF.-é, kiknek szótára szerint »a *paszita*, *poszita* gyöke a megfordított *szop*, mintha volna *szopita*, *szapita*, mint a *szoptat* igének némileg módosított részesülője.« — Eredetije kétségkívül a szlovén *poset* (szerb *posjet*, óbolgár *posétŭ*), mely látogatást jelent. Ebből elég könnyen megmagyarázódnak a magyar szó jelentései. Csak a *paszita* szövégi *a*-ja szorulna még magyarázatra.

MARIÁNOVICS MILÁN.

Köcöle. Alsó-Lendva vidékén divatos népviselet ruhadarabja a köcöle. Azt a két-három négyszög méter nagyságu erős vászonponyvát nevezik így, melybe a gazda a szénát köti, ha útra indul és azon körülbelül hasonló nagyságu, közepén piros-csikos, finomabb vászonterítőt, mellyel az asszonyok, ha megereged az eső vagy havazik, fejüket s vállukat terítik be. A murakózi horvát nyelvben *kecelja*: kötény. A szerbeknél divatos, díszes, rojtokkal szegett kötény neve *pregača* vagy *kecel'a*. — A szó korábbi történetére vonatkoznak a következő adatok. »Vékony gyölczoc, keszkenőc, ketzeléc: sindones, vittae, theristra (MA : Bibl. 2:6). Dolmányok hosszú selyem ruha, azon feljül fehér gyolcs vagy tafota kezele szabatu vagyon (Erd. tört. adat. I. 133.) Az en zekreniembem vagion 2 keozep utres [?] zeonieg; vagion egy sárga *kecze* egy kis *kecze* (Radv. Csal. 2 : 104.). Hagyok Pápai Istvánnak falra való tiz 12 szederjes *hecsét* (uo. 3 : 294.). Ez adatok szerint tehát a mai »ködmön, ringy-rongy« kecele (lásd alább) hajdanta a legtisztességesebb öltözet volt, nevezetesen amint Páriz Pápai a *theristrumot*

fordítja: »vékony ruha, melyet az asszonyok a nyári hévségben viselnek.«
Keczele: casula, misemondó ruha. »A kálvinisták Váradon a kelyhekből serlegeket, a keczelékből rokolyákat, a papi öltözetekből szoknyákat és fardagályokat csinálnak (Pázmány, Kalauz, 220. l., Nyr.). — Az ország különböző vidékein többfélélt jelent. *Köce*: báránybőr ujjas, (Besenyőd, Szabolcs). *Köcöle*: 1. ringy-rongy ruha (Kemenesalji szó); 2. gyim-gyom ruha (Marcalmelléki szó). *Köcölye*: silány ruha, melyben a dajka hordozza az ölbéli gyermeket (Pápvaidéki szó), *felköcölyézni* magát, azaz silány ruháit felöltetni. — *Kecele* 1) fejrevaló (Vasm.); 2) kötény, ruha (Barkó szó). *Kecely* v. *kecel*: felső asszonyi köntös. *Köcölle*: meleg ujjas asszonyi felső ruha (Somogy). *Kecele*: nagy, széles bő kötény (Aszód). *Köce*: közvetlen a mellény (lajbi) fölött való, bőrből, ritkábban posztóból készült ujjas ruha (Szatmár). *Kécüle*: kötény (Rimócs, Nógrád). *Kecele*: asszonyköltő (Vecsekle, Nógrád). *Kéccele*: fejre való ruha (Szentgyörgy-völgy, Zala, — Nyelvőr).

(1893.)

BELLOSICS BÁLINT.

Vö. a MTsz. *kecele* és *köce* s a NySz. *kecele* és *kecse* c. cikkeit. — Szarvas Gábor Nyr. 16 : 161. nem ismerve a horvát-szerb *kecelja*-t, a magyar szót közvetlen a latin *casula*-ból származtatta. — *A szerk.*

Jobb anya. A régi magyar nyelv a negyedikiziglen való rokonságot (nagyszülők szülei) a *jobb* szóval jelölte: *jobb anya*, *jobb apa*. Mind az irodalomból, mind a nyelvjárásokból kiveszett már e kifejezés.¹ Eötvös Károly A Bakony c. munkájában 1 : 129. említi, mint régi nyelvsajátságot. Minthogy nem láttam még irodalmi emléket, bemutatok egy régi kolozsmonostori konventi oklevelet (Genealogiales Nr. 5.), melyben előfordul. »Memoriale Notata Alique Ngos Nemzs. Kendi Christina, ki elsőben Kovasóczi Farkas felesége, másodsor azután Géczy Péteré, harmadsor Némethy Gergely feleségi volt, edgyezett meg *jobb anyánk*, Ngos Petki Jánosné Ngos Kornis Katával holmi hatalmasul elfoglalt nagysajói jószág és abból való minden requisitumok elvitele felől 1614. esztendőben.«

GAGYI JENŐ.

Miniszter. Hivatkozva a Nyelvőr f. é. 233. lapjára, én is bizonyítom, hogy Nagy-Kátán (1863-ig voltam otthon gyerekül) mi is miniszternek nevezтік magunkat; de már gimnazista koromban 1864--65-ben ha otthon voltam, nem szívesen voltam miniszter; de Bogyó plébános velem egykorú öccsével mégis voltam egypárszor *miniszter*.

(Erzsébetváros.)

LAUKÓ ALBERT.

¹ Néhány vidéken maiglan is élnek vele; l. MTsz. és NySz. *A szerk.*

EGYVELEG.

Ilo, a megjavított Esperanto. Ilo (*Internaciona linguo*) a nemzetközi tudományos és kereskedelmi érintkezésre alkotott új segédnyelv s ha ezzel — mint a jelek mutatják — csakugyan sikerült a célra alkalmas esz- közt teremteni, nagy lesz az öröm, különösen tudományos körökben (hiszen *ilo* úgyis véletlenül örömet jelent — finnül). 1902-ben egy Párizsban tartott nemzetközi gyűlés szervezte azt a bizottságot, melynek főadata volt, hogy dűlőre juttassa a segédnyelv kérdését (*Délégation pour l'adoption d'une langue auxiliaire internationale*). A bizottság arra az eredményre jutott, hogy az Esperantót vehetni alapul, csak következetesebben kell megvalósítani ennek alapelvét, mely szerint minden fogalomra lehetőleg olyan szót kell alkalmazni, amelynek már eddig is többé-kevésbé elterjedt nemzetközi használata van. Azonkívül egyszerűsítették a szónak hangalakját és helyesírását és — ami nagyban hozzájárult a nyelvnek tökéletesítéséhez — sokkal pontosabban megállapították a szóképzés alakjait és jelentéseit. Egy imént megjelent igen érdekes füzetben ismerteti most az új világnyelv alapelveit és szótárát öt jeles tudós, egy francia, egy dán, egy svájci, egy német s egy osztrák: *Weltsprache und Wissenschaft. Gedanken über die Einführung der internationalen Hilfssprache in die Wissenschaft von L. Couturat, O. Jespersen, R. Lorenz, W. Ostwald, L. Pfaundler* (Jena, 1909. 82 l). Az elvek megokolásán kívül közlik az egész rövidke nyelvtant, azonfölül mutatványt a készülő szótárból. A szavaknak négy tizedrésze annyira nemzetközi, hogy megvan mind a hat alapul vett nyelvben; a németben, angolban, franciában, olaszban, spanyolban, oroszban. Igen érdekes szövegmutatvány is van a füzetben s végül csatlakozásra való felhívás; az egyesületnek neve: *Unione di l' amiki di la linguo internaciona*. (Tagdíj évi 1 K 20 f, cím: A. Waltisbühl, 46, Bahnhofstrasse Zürich). Folyóiratot is ad ki az egyesület: Progreso (haladás). — Lesz alkalmunk még visszatérni a mozgalomra.

A magyarság védelmére újszerű intézményt teremtenek Krassó-Szörény megyében. Gombkötő Antalnak, a buzgó és lelkes lugosi s. tanfelügyelőnek indítványára a D. M. K. E. lugosi fiókja terjedelmes emlékirat keretében arra kérte a földművelésügyi magy. kir. minisztert, hogy a krassó-szörénymegyei magyar telepések egyik nagyközségében, Igazfalván, létesítsen az elemi iskolába járó gyermekek számára népinternátust. Mostanában érkezett le Darányi Ignác miniszter leírata az egyesülethez, amely szerint hajlandó Igazfalván népinternátust felállítani és erre a célra 60,000 koronát engedélyez, hogyha ezt az internátust a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr veszi felügyelete alá. Az egész vármegyében osztatlan örömmel emlékeznek meg erről a magyar nemzeti szempontból felette fontos intézményről, mert itt első sorban a vármegye területén szerteszét levő és magyar oktatásban nem részesülő magyar tanköteleseket látják majd el havi 6—18 korona ellátási díj fejében. Ugyancsak ide »iskolázzák be« a »lelenceket«, árvákat és csak ha még lesz hely, a németeket és végül a románokat. Nem nyelvterjesztő intézmény lesz tehát ez, hanem magyarságunk mentsvára, ahonnan érzésben magyarrá forrad majd a beolvadás veszélyének kitétt száz magyar gyerek.

A *pintyő* címmel „Az Ujság“ 1908. XI. 8.-i számában („A közönség köréből“) ezt olvastuk: „A keleti és nyugoti pályaudvar előcsarnokában és valószínűleg sok más vasuti állomáson is, ki tudja hány éve, egy mérleg áll, amelyen — egy művészeti szempontból sikerültnek alig mondható oroszlánszáj alatt — a következő rövid, de nem minden humor nélkül való felírás ékeskedik:

Waage.

Mann stelle sich auf die Trittplatte
und stecke drei Kreuzer in das
Löwenmaul.

Tessék az állványra lépni és három
krajcárt, vagy hat fillért a *pintyőbe*
dobni.

Nem volna szíves a tekintetes szerkesztőség alólirottat az iránt felvilágosítani, hogy van-e a Máv. igazgatóságának németül értő tisztviselője és ha van, hogy hívják azt a merész műfordítót, aki az oroszlánszáját pintyőnek (?) fordítja? *Korányi Emil*, joghallgató.“

A XI. 17-i számban, ugyanabban a rovatban megjött a furcsa kifejezésnek a magyarázatja:

„... A kérdés az, hogy jutott valakinek eszébe a Löwenmaul-t pintyőre fordítani. Nehéz kérdés, a nyelvész urak hiába is törnék rajta nagybecsű fejüket. Botanikus fufang kell ehhez, hogy megértsük. Világos, hogy a mérleg német mintára készült. A kifaragott oroszlán szájába kellett dugni a mérleget illető honoráriumot. Éppen ezért a német minta-mérlegen a Löwenmaul helyes kifejezés. Az oroszlán szája = Löwenmaul. De most jön a botanikus! A Löwenmaul mást is jelent a német nyelvben. Egy szép kerti virág neve ez, amely állati állkapcsok módjára nyitogatható s külsőleg is hasonlít tényleg az oroszlán szájához. Ez a növény az Antirrhinum majus (Garten-Löwenmaul), melyet a magyar nép sok helyen ebféjűfünek, borjuorru fünek, medveszájnak nevez, Diószegi és Fazekas azonban a Magyar Fűvészkönyvben a mesterkéltyű pintyő nevet használja. — Azt hiszem, most már világos a kapcsolat. Aki a mérlegre a magyar felírást készítette, megnézte valamelyik szótárban, hogy a Löwenmaul hogy van magyarul. Feleletül a németül Löwenmaulnak nevezett virág magyar pintyő nevét írta ki, s alkalmazta a mérlegre. Így hát se németül, se magyarul nem tudott az illető... *Szabó Zoltán dr.*“

A „nyelvész urak“-nak nem is kellett a fejüket törni, mert hiszen csak bele kellett tekinteni egy-két szótárba, hogy megkapják ugyanazt a magyarázatot. Azonban itt még nincsen vége a dolognak. A növénytudósok *pintyője* nem volt éppen mesterkéltyű név, mert már Czuczor és Fogarasi szótára említi, hogy a népnyelvben is megvan: „*Pintyő*... Növényem... Nevét valószínűleg onnan kapta, mert bokrétságának ínye kicsucorodik (mint a pinty orra) az ajakak között. Egyik nevezetes fáját köznéven hívják *pintyőnek* v. *lenlevelűfünek* v. *gyujtovánnak*, melynek növénytani neve *gyujtoványpintyő*. Egy másik faja köznéven *oroszlánszáj* v. *ebfejűfü*, *borjuorrufü* v. *pirosgereszdes* v. *orrosfejűfü*, növénytani néven *aranyevő pintyő*.“ [Mágócsy-Dietz S. szíves értesítése szerint a tiszaháti, szabolcs-megyei népnyelvben is járatos ez az elnevezés. *A szerk.*] A M. Tájsszótárban nincs meg a *pintyő*, ellenben azt olvassuk, hogy *pintyőke* a Hegyalján

bádogból való kannaformájú csöves szopó-edénykét jelent (csecsemők számára), Mezőtúron pedig kancsónak csücskés száját! Lehet, hogy innét vitték át e nevet a virágra. A tudományos irodalomban először Diószegi Sámuel Orvosi Fűvészkönyvében szerepel (1813.).

PHILANTHUS.

Jelzős szók: *kollós víz* = bűdös, a parádi vízre mondta székely cselédem; — *kásás jég* = enged a szilárdságából; — *gyürkés kenyér* = melyiknek a héja a kemencében megreped (Szakáli, Tolna m.); — *vakotás* krumpli = melyiken szemcsék (pettyék) vannak (uo.); — *harapnivaló* sötétség (Petőfi A téli esték); — *piszlicár* dolog (Mikszáth Uj-Zrinyiász); — *szűzen-tiszta* magyar nyelv (Herman Ottó: A Madarak haszna és káráról); — *hajtó* kártya = amivel az ellenpárt a játéktartó tromfjait hajtja; — *leveles* ember = aki a bírótól hordja a sok levelet (Tömörkény István. Tárcza P. Hírlap).

SCHÖN JÓZSEF.

Pleonazmus. Egyik külföldi lapban olvassuk a következő megkapó apróságot: A tanítónő a pleonazmus fogalmát magyarzza és példákkal világítja meg. »Pleonazmus pl. *vén aggastyán, ősz, hideg hó, vörös vér* stb. No melyiktek tudna még egy pleonazmust mondani?« Csend és lázas gondolkodás az egész osztályban. Végre egy kis leány bátortalanul feltartja az ujját. »No Mariska, mondd el a példádat«. A leányka félenk tartózkodással rebeget: »Pleonazmus ez is: *kedves* anyám.«

NÉPISKOLAI TANÜGY.

NÉPNYELVI HAGYOMÁNYOK.

Szólások.

(A Mátra aljáról és Felső-Borsod vidékéről.)

Előre van, mint Kocsor az imádsággal.

Amit az ember nem szeret, a szájábaó is kivetyi.

Maga szopta az anyját. (Az erős, megtermett, tagbaszakadt emberről mondják.)

Nem szalmán telet (A kövér, jól táplált emberről.)

Aócsaó vaót a pirosítaó. (Elszégelyte magát.)

Jaó maóggya van, akár a kutyának a karaó közt.

Nehez a feji allya. (Sok gondja, baja van.)

Ha ördögvel vagy, ördöggé kell lennöd. (A mulatozók között neked is mulatnod kell.)

Itt is kutyát kefeáltak. (A szerencsétlen helyről mondják, különösen a kártyajátéknál.)

Kutya koma, eb sógor.

Majd lesz kutyalecke v. kutyalakzi! (Majd kikapja a magáét.)

Különös, mint a tejbe-tök.

Egyenés, mint az (S) ess.

Olyan, mint aki kutyát szopott. (Piszkos arcu.)
 Léssz valami, mer' csörtet! (A hitvány fenyegetődzőről mondják.)
 Mondhatd (mondhatod) a vaknak, hogy virád! (Az értetlennek hiába beszélsz.)
 Beszée vélé bot neékú! (No nézd! nem akar megérteni!)
 Hideg a kezi, meleg a szerelmi.
 Félseégés, mint az Esvány buktája.
 Mëgyën belë, mint Osgyánba a mëénkeő.
 Koszos malacbaó' ártány verekégyik. (A semmiből felemelkedett emberről mondják.)
 Filel, mint a siket gyisznaó a buzába. (A hibáját elhallgató emberről szólva mondják.)
 Majd mettudod, hol lakik Horkai! (Elhánylak, hogy megemeleted.)
 Igaz a' — vasárnap! (Tréfás szólás olyan kérésre v. ajánlásra, amit nem akarunk teljesíteni v. elfogadni.)
 Ha nem fejsz, nem őosz: nem eszel jaóézüűt.
 Felrántja az orrát. (Megharagszik.)
 Másüűt veri a tiszpalt. (Más házánál lopja a napot.)
 Oda neki nász! (Üssed!)
 Hótt a hóttval, evelen az evelenvel. (Ezzel a szólással vigasztalják az elhunyt házastárs után búsulót.)
 De nagy szé', ha el nem aáll! (A bátorságával kérkedőt csúfolják vele.)
 Lapos, uram, mer léncse. (Magyarázat nélkül is értem.)

(1901.) BORSODI LÁSZLÓ.

B a b o n a.

Mitmitke. No jó, hát èreglöm a mitmitkét. Tiszta fekete tik legöstelen legèő tojássábú lössz a mitmitke. Amint a tik mögtoji a tojást, mingyá a hóna alá, a szárnya tüvéhő fogi, ott hordozí huszonègyggy napíg. Mikór fönöveködík a mitmitke, mindönt hoz a házhó, amit csak parancsónak neki. Pészít, szalonnát, húst, mindönt èsszová de mindönt. Muszáj néki parancsóni, mer ha nem parancsónak neki, mindíg a zembörön kaparász, de ha aszondí néki a zembör: cupi, cupi, cupi, háromszó köll mondani, akko émén a hásztú, osztán mikó möggyün, hozza magává amit parancsótak neki. Miko má mindönt hozott ami csak köllött, osztán sëmmít së tud parancsóni neki a zembör, akko csak aszt kell néki parancsóni: cupi, cupi, cupi, köss a Duna fenekén homokot kévébe, osztán hozd è. E is mén a mitmitke, kévébe is köti, de èhozni má nem tudí. Ott osztán èpusztul, nem kapari többet a zembört.

De való szent igaz. Ègy mohácsi asszonnak vót mitmitkéje, osztán csudálatossan möggazdagodott a zasszony.

Èccó láttam én is a mitmitkét. A feleségömmè kapáni vótam a maládba. Hát amint gyüvünk hazafelé, ahol köröszebe van a zút, ère is, mög ère is, mög ère is, punt a közepén át ègy asszony, mellette ègy fekete tik kapari a földet. Mikó hozzá èrünk, aszondom a

zasszonnak: Hát k  hová val ? De a zasszon nem sz t  -ssz t s , csak n z tt. A feles g m m gr ntott, aszondi: l gy n m  esze k nek, h t nem tud  k , hogy a zijenh  nem j  sz ni? Att  kezdve egész esztend be l t a hideg.  gy  ll  seb l tt a zeg sz k pem, a sz jamat is kiszarta a hideg. E mondok nem j  l ssz  gy.  t m k a M zes b ty mh , h tha tunna valami! Aszondi  gy n: m st s mmit, hanem v rattakk  eriggy ki a zudvarra, vetk zz l  mesztelenre, oszt n a ruh dat hajicsd f l a h sztet re, annak ott kell   rothanni. Att  kezdve al bb hagyott a hideglel s.

H t ijjen a mitmitke. J  is, m g rossz is.

(K lked, Baranya m.)

 D M IMRE.

N pdal.

A kocsm rosn .

De f enyezs, de g vecses ez az ut,
Am jjik n kilendz b cs r elindut,
Am jjik n kilendz b cs r elindut,
Kocsm rosn  udvar ra k nyarut.

„Kocsm rosn  aggyon Isten j  est t!“
„Aggyon Isten magoknak isz sz r ncs t!“
„Ne k v nnyon ez uraknak sz r ncs t,
M g ez ijj  k ncsok pirozs v r t!“

„M ri j nyom szalagy l  a pinc be,
Hozz  j  bort az aranyos ic be!“
„N m k  nek nk csapl rosn  j  bora,
M g ez ijj  pirozs v rit f ld issza.“

Kocsm rosn  kis t t a kis kerbe,
F tekint tt a csillagos egekre.
„Jaj Isten m v t hozz d e l lk met,
Kilendz b cs r  v szi  let met.“

K g vir gg  vir gzik a temet ,
Abba fekszik csapl rosn  legel ,
Abba fekszik csapl rosn  p rgy v e,
Hej pedig a kedves M ri j ny v e.

(Fels  r.)

VARGA IGN C.

Tiszah ti nyelvsaj ts gok.

— P tl sul a 35: 44. l. k z ltekhez. —

Hangtani saj ts gok:   h.   : tan t h. tan t; tan t  h. tan t ;
  h. e : teh n h. tehen; feh r h. feher; szek r h. szeker; leg ny h. legeny;
  h.  e : sz ep (sz p),  ede ( des), v jegeztek (v geztek), pi ez (p nz),
ki end (kend); fi elek (f elek);

i h. *ej* : *fejok* (fiok, Nagy-Bereg);

ú h. *ó* : *kinyólik* (Nagy-Bereg); — *o* h. *u* : *lú, kukurica*;

ü h. *é, üe* : *éveg* (üveg), *elhüti* (elhúti);

e h. *i* : *vider*; — *ó* h. *ü* : *gyükre* (gyükere).

Alaktani sajátosságok: 1. A ragok gyakran nem asszimilálódnak pl.: *tejvel, botval, szekervel*.

1. *nál*, pl.: Megyek Nagyéknál; a *rag* is elmarad: megyek *Nagyék*(hoz); *hoz*, pl.: Hol voltál? *Nagyékhoz*.

nól, pl.: Honnan hoztad ezt? *Ballánól*.

2. A reflexiv ige gyakori használata: *havadzkozni*: egymást hóval dobálni; *menődik-e* holnap Ujlakra?: megyünk-e holnap Ujlakra? *Szedődik-e* holnap a szálló? *Megverődöl*, ha sírsz: verést kapsz, ha sírsz. El szoktak *vesztődni*: el szoktak veszni.

3. A ragok különös használata (valamikép a székely nyelvjárásban is):

4. A birtokos személyrag *e* helyett *i*, pl. *szemöldöki, közepi*. Mély a Tiszának a széli, de még mélyebb a közepi.

5. Igeragozásbeli sajátosságok: *mensz* (mész, mégy); azok nem *nyissák* ki az ajtót, *láthassuk* (láthatjuk); *üssük* (ütjük), *szoptassa*. — (Csíkmegyei székely fiuktól is így hallottam mindig.)

Mondattani sajátosságok: 1. Többesszámú alany után egyszámú állítmány: Ma egyéb sok *kiadásaim vót*. Sok egyéb *gondjaim vót*. A lovak oda *bemegy*. *Szól* a békák. *Szerencsés vótunk*. A jónál jobbak is *van*. Nem *zümög* a legyek. *Ez nagy darab fák*. Hát *hallott* ilyet az idevaló emberek? Olyan kövér *karjai van*.

2. A *va-* részesülő *van* segédigével (egyes esetekben), pl. Halottnak harangoznak, — kérdi egy parasztasszony a másiktól: Nem hallotta, ki *van halva*? (Ki halt meg?)

3. Érdekes mondatszerkezet: *Aki van tavasz, az a vásár, addig élt*: a tavaszi vásárig élt.

Mondások: Mihelyst vendég, mingyárt *menjék*. (Beregszász). Még addig lú döglük, hárm ürül: sok viz foly le még addig a Dunában (Mezőkászony, Bereg m.).

Szívárvány müljon, Az én hajam nyúljon. (Mezőkászony, Bereg m.)
Mi kéne, ha vóna? (Beregszász).

(Beregszász.)

ENDREI GERZSON.

Mit beszélnek az állatok?

A pacsirta éneke: A pacsirta tavasszal, amidőn legelőször kibujik téli rejtekeből, egy fiatal fűszálat keres, azt szájába fogja, s úgy emelkedik az ég felé. Útjában ezt mondogatja: »Gyertyát viszek Jézuskának, gyertyát hozok Jézuskának.«

A bárányok és a szamár. Egy hodályban állott a szamár a bárányokkal. A hodály tetőzete tüzet fogott, s a benne levő állatok sokat szenvedtek a keletkező hőségtől. A meleg megoldotta az állatok nyelvét. A bárányok szólaltak meg először: „Be fene meleg van, be fene meleg van . . .” Nem-sokára a szamár is rákezdte: „Íg a hodály, íg a hodály!”

A hecske beszéde a lóherében: „Be jó leveles, be jó leveles.”

A varjú. Egy szegény ember — Gál volt a neve — lovát őrizte künn a pusztán. Hogy hogyan nem, de egyszer csak hült helyét találja a lovának. Szaladgál össze-vissza, keresi mindenfelé. A varjak a szántásból kiabálnak utána: „Gál kár, Gál kár!” A jó ember erre így felelt: „Kár bizony Uram, kár!” Azt hitte a jámbor, hogy az Úr szólott hozzája.

(Heves m.)

BENKÓCZY EMIL.

Állatnevek.

Szarvasmarha. Birkák: Samu. Szilaj. Gyilkos. Huszár. Zsandár. Laci. Káplár. Peti. Legény. Zsivány. Mocskos. Vitéz. Kormos. Göndör. Matyi.

Ökrök: Vadász. Jáger. Csengő. Hajdár. Zsidó. Sakter. Betyár. Rabló. Gyilkos. Baka. Szarvas. Gatyás. Pandur. Káplár. Szilaj. Hegyes. Bajor. Sodró. Csámpás. Csonka. Csákó. Kokas. Tollas. Kaszás. Kotló. Gunár. Bakter. Zsivány. Fickó. Gallyas. Dudás. Ördög. Ledér. Lator. Pírók. Bokros. Hapták. Csendes. Rendes. Gallér. Bodor. Tatár. Dandár.

Tehenek: Bárány. Csinos. Szőke. Virág. Darú. Madár. Csákó. Szegfű. Hattyú. Bogár. Szilaj. Bagoly. Vércse. Holló. Nyalka. Rózsa. Jácint. Bimbó. Cigány. Rigó. Villás. Perc.

Lovak: Csinos. Luci. Dáma. Zsuzska. Ilka. Bolygó. Kesely. Fakó. Vaskó. Pejkó. Forgács. Kacér. Lepke. Ráró. Rigó. Rontó. Lámpás. Tarka. Madár. Szürke. Deres. Pompás. Csipke. Csillag. Sárga. Mírges. Vidám. Hajnal. Szellő. Bársony. Finom. Kedves. Felhő. Tüzes. Villám.

Disznók: Gyilkos. Zsandár. Laci. Fecske. Szőke. Vadas. Tarka. Kurta. Ordas. Szuzska. Rajkó. Cigány. Sugár. Szemők.

Kutyák: Linda. Parányi. Körös. Maros. Duna. Tisza. Hektor. Zsarnok. Zádor. Zódi. Vitéz. Plútó. Puli. Figura. Rika. Farkas. Gavallér. Bátor. Harcos. Bundás. Kadarcs. Zsandár. Zsoli. Fúrge. Purdó. Lili. Dina *régebbi* kutyanevek. *Újban* persze Trilby, Szvengáli, Dreifus stb. a divatosak.

Juhoknak, macskáknak nincs nevük.

(Kisujzállás.)

MÉSZÁROS KÁLMÁN.

IZENETEK.

K. I. „A Pallas Nagy Lexikonában a névmásokról szóló cikkben az *ott* a mutató névmások közt szerepel. Nem tévedésből került-e ez a szó oda? Névmás nem lehet, hisz a mutató névmások akár a többszám, akár a különböző esetek ragjait fölvehetik, úgyszintén különböző képzők járulhatnak hozzájuk. Másodsorban ez a szó *hol* kérdésre felel, így csak határozó lehet.” — Kérdése és ellenvetése nem lep meg bennünket, mert hisz általánosan elterjedt nézet, hogy a beszédrészeket szigorúan el lehet egymástól különíteni. Pedig nem lehet; ha *az* és *ez* mutató névmás, mert csak rámutat pl. a szekrényre, de nem nevezi meg, akkor *ott* vagy *itt* époly joggal mutató névmás, mert szintén csak rámutat (= *szekrényben*). De egyúttal határozó szó, mert nem ragozzuk s csak helyhatározásra használjuk. Szintúgy pl. *hogyan* és *meddig* kérdő névmások és határozószók; *valahol*, *valaha* határozatlan névmások s egyszersmind határozószók stb. (Vö. Simonyi: A Magyar Nyelv² 321—2 és Szilasi: A beszédrészek Nyr. 1904.)

Sch. J. A szabályszerű írásmód *egyéb*, nem pedig *egyébb*; hisz az *egyebet*, *egyébek* alakokat senki se írja két *b*-vel. Azonban nem lehet tagadni, hogy az *egyébb*-féle írásmód is nagyon elterjedt, sőt igen sokan így is ejtik, még pedig nyilván azért, mert középfoknak érzik s úgy is szerkesztjük mint a középfokot: nem *egyéb mint . . .*, *-nál egyéb* (l. bővebben MKszók 3 : 179—180, MHat. 1 : 244—5). — A *sikátor* eredete ismeretlen.

L. I. Igen mulatságos, amit közölt velünk, hogy t. i. a Szegedi Napló 1908. XII. 10-i számában a Pénzek és érmek c. hirdetés aláírása így hangzik: »*Brüder Egger Beeid*, a főudvarmesteri cs. és kir. hivatal szakértői Wien» = Brüder Egger. Beeid. [-jete] Sachverständige des k. u. k. Oberhofmeisteramts.

R. M. A *görredőny* meg volt már énekelve a Nyr-ben 27 : 430.

P. A. Érdekes, hogy a *plájás* (Nyr. 37 : 278) Jókainál is előkerül, pl. Lélekidomár 2 : 191 (Nemz. kiad.), még pedig *plájász* alakban. — A csángó népdalok ügyében tessék az Ethnographia szerk.-hez fordulni.

Amer. magyar. Azért hogy *mit szól hozzá* a. m. *was sagen Sie dazu*, még nem kell rámondani, hogy idegenszerűség. Már Pázmány Péter azt írja: A királytól nagy jutalom ígérték annak, *a ki jobban szóll a dolghoz* (Préd. 1111; más régi idézetek a NySz.-ban a *szól* ige ezölásai közt s a *hozzá-szól* címszó alatt). És Brassai Sámuel épen egy nyelvészeti cikkének adta ezt a címet: *Én is hozzászólok*.

Beküldött kéziratok. Prohászka J. A Pesti Napló és a magyar nyelvtudomány. — Benkóczy E. Két levél. — Bérczy F. Búsbeteg. — Galgóczy J. Derék. — Nádai P. Ismertetés.

Könyvek és füzetek. Horger A. Udvarhely vm. székely nyelvjárásának hangtani sajátosságai (Különny. a NyK.-ból). — Gyulai P. Kritikai dolgozatok. (Akadémiai könyvkiadó vállalat 1908.) — Krohn Gy. A finnugor népek pogány istentisztelete. Ford Bán A. (Akad. kk. váll.) — Varázsrontó. Kalandozás a vendégszavaink bűvös báját árasztó rejtelmek világában. Irta egy Ázsiai (Toldy Géza; Kilián Frigyes utóda). — Kelemen B. Német helyesírási szótár, egyúttal tájékoztató a német nyelv főbb nehézségeiben (Athenaeum, 1 K 40 f). — Nemzeti Olvasókönyv a népisk. II. (és III.) oszt. sz. Szerk. Gyulai Á., Radnai R. és Thótt R. (Egyetemi nyomda). — Glatz E. Az álom a költészetben (Pesti könyvnyomda r. t.) — Gyárfás T. Comoedia Erdély siralmas állapotjáról. Az első m. jezs. dráma 1668-ból. (Kapható a szerzőnél, Brassó, R. k. gimn.) — Váczy J. Kazinczy F. és Szinnyey F. Arany J. (mind a kettő a Kisf.-T. Költők és Írók c. gyűjteményében. Franklin-t. Egy-egy k. 2.50 K.)

H. Winkler: Das Baskische und der vorderasiatisch-mittelländische Kulturkreis (Breslau, Grass, Barth u. Komp.).

NYELVÉSZETI FÜZETEK

54. *Kulcsár Gyula*: A magyaros írásművészet főkérdései.
55. *Csűri Bálint*: Teleki József gróf mint nyelvész.
56. *Maday Gyula*: A hajdúk beszéde.
57. *Vass Béla*: A nagykőrösi nyelvjárás.

(Áruk egy-egy korona.)